

الروملات

لاکو ڦلاڻي

(ٻارن لاءِ ناول)

مصنف

ڊاڪٽر شمس الدين عرساڻي

شابع ڪندڙ:

ڪتابي دنيا حيدرآباد سنڌ.

[هن ڪتاب جا حق ۽ واسطا مصنف وٽ محفوظ آهن]

پهريون ڇاپو — نومبر ۱۹۸۲ع

ڪاپيون ۾ هزار

قيمت ۸ روپيا

هي ڪتاب شهباز پرنٽنگ پريس حيدرآباد ۾ ڇپيو
۽ امتياز احمد عرساڻي ڪتابي دنيا اشاعت گهر هيرآباد
حيدرآباد سنڌ مان ڇپائي پڌرو ڪيو. ڪور پڙائين لاءِ
ادارو ساجد قريشيءَ جو ٿورائتو آهي.

فهرست

صفا	باب
۳	پهريون: نديڙو لکميز
۱۶	بيون: گهوڙن جون شرطون
۲۰	ٽيون: لکي جي چوري
۲۶	چوٿون: بدلو
۳۰	پنجون: لاکو ۽ سونل
۳۶	ڇهون: بهادر مڙو
۴۲	ستون: پير مرد جو فرياد
۵۰	اٺون: گل جي شادي
۵۶	نائون: سوداگر ۽ پنگ
۶۲	ڏهون: عملدار سان جهيڙو
۷۰	يارهون: ڄام ننگر ڏانهن سفر
۷۵	ٻارهون: لاکو ڄام ننگر
۸۶	ٽيرهون: مقابلو
۸۷	چوڏهون: فرار
۹۲	پنڌرهون: سونل غائب
۹۶	سورهون: ڪوٽ تي حملو
۱۰۲	سترهون: لاکي جي شادي

پيش لفظ

انگلند ۾ آڳاٽي دور جا ڪيترائي نيم تاريخي ڪردار ۽ انهن بابت ڪيتريون ئي حڪايتون مقبول رهنديون آهن. مثال طور غريبن جو هيرو رابن هڊ ۽ شاهوڪار مٿن جو سورمو بادشاهه آرٿر وغيره. ڪيترن ئي ليکڪن انهن روايتن جي آڌار تي ناول ۽ ڪهاڻيون لکيون آهن. مون جڏهن ”رابن هڊ جون آکاڻيون“ پڙهيون ته منهنجي دل ۾ آيو ته ڇو نه اسان به پنهنجي آڳاٽن سورمن بابت ڪهاڻيون جوڙي ٻارن ۾ آهي ڪردار مقبول بنايون. ٻارن جو ناول ”لاکو ڦلاڻي“ به خاص ڪري ان مقصد سان لکيو ويو آهي. ٻي ڳالهه ته هن ناول لکڻ ۾ منهنجي آڏو هڪ ٻيو نڪتو به پيش نظر رهيو آهي، جو آهي ته ٻارن ۾ لفظي مادي (VOCABULARY) وڌائڻ. انڪري قصداً آکاڻين ۾ خاص شين ۽ ماحول بابت لفظ شامل ڪيا ويا آهن. ليڪن اهو سڀڪجهه اهڙيءَ طرح ڪيل آهي، جو آکاڻيءَ جي فطري ادائگيءَ ۾ فرق نه پيو آهي. ٻارن کي هن ناول ۾ بهادري، حب الوطني، غريبن سان همدردي ۽ انسانيت جو درس ڏنو ويو آهي. جيڪڏهن ٻارن ۾ هي ناول مقبول ٿيو ته پوءِ ٻين سورمن بابت به ڪهاڻيون ۽ ناول لکي پيش ڪرڻ جو ارادو اٿم.

(مصنف)

ٻارن جو ناول

لاکو ڦلاڻي

لاکو ڦلاڻي، سنڌ جو جوڌو جوان ۽ هڪ سورهي سردار ٿي گذريو آهي. ڪي سو ورهي اڳ، هو سنڌ ۾، ڪڇ جي سرحد لڳ، ڪاڇي جي علائقي ۾ رهندو هو. هو ڏاڍ مڙسيءَ کان ڪم وٺي، شاهوڪارن ۽ مالدارن تي ڌاڙا ۽ لوڙهيون هڻندو هو، پر ائين نه سمجهجي ته هو ڪو ظالم ڌاڙيل هو، پر اصل ۾ هو غريبن جو هڏ ڏوڪي ۽ مددگار هوندو هو. هو پنهنجو جيءُ جوڪي ۾ وجهي سر ڌڙ جي بازي لڳائي، ڪيريون مشڪل مهمون سر ڪندو هو ۽ مصيبت ۾ ڦاٿل انسانن جي مدد لاءِ ڪنهن به وقت پهچي ويندو هو. سڀ ماڻهو سندس همدرديءَ واري سڀاءَ ۽ بهادريءَ جا ڳڻ ڳائيندا رهندا هئا. پر پر پاسي جا ڪيترائي سردار لاکي ڦلاڻيءَ تي حسد کائيندا هئا. هو سدائين ڌاڙ ۾ رهندا هئا ته ڪيئن لاکي ڦلاڻي جو نالو پوڙجي، جيئن سندس بدناموسي ٽهي. پر ڪي ته وري سندس جان جا به پڪا ويڙهي ٿي پيا هئا، آهي کيس ڪنهن چنار ۾ ڦاسائي مارڻ جون هر وقت ستون پيا سڻيندا هئا. اهو انڪري جو

لاڪو پنهنجي بهادريءَ سان ظالم سردارن جي علائقن
 ۾ گهڙي پوندو هو ۽ حرمت ۽ جانبازيءَ کان ڪم
 وٺي بي وس انسانن کي مصيبت مان آزاد ڪرائيندو هو.
 لاڪو ان موت ۽ ارڏو جوان هو. هو هر دفعي ڪانه
 ڪا، اڌڪن ويڙهائي چال چلي، دشمن جي ڪوڙڪي
 کان پاڻ بچائي ويندو هو، نه رڳو ايترو پر ساڳئي وقت
 ان کي اهڙي ته ضرب رسائيندو هو، جيئن هميشه ٻين
 سبق ملي وڃي.

باب پهريون

فنديزو لکميرو

لاکي ڦلاڼي کي فندي هوندي، مائس ۾ سندس پيا عزيز پيار مان، 'لکميرو' کري سڏيندا هئا، جو سندس کوڙ جو نالو هوندو هو. بنديزو لکميرو هڪ وڏي کوٽ اندر رهندو هو، جنهنجي چوڌاري ڪچي لنڊ سان ديوار اڏيل هئي. اندر کوٽ ۾ سندس ڪڙم جا ڪمٽرا گهر آباد هئا. هڪڙو پير، رد سندس ڪڙم جو سردار به هو. سندن کوٽ کان ٻاهر چوڌر طرف ميدان ٿي ميدان لڳو پيو هوندو هو. ڪٿي ڪٿي وچ ۾ زمين جا ٻارا پوکيل هئا. ڪجهه ميل الهندي طرف کان هڪ جبل آڏونجي ڪاڇي جي علائقي جي حفاظت ڪندو هو ۽ جبل جي دامن ۾ گجگاهه پيلو هوندو هو.

هڪڙي دفعي جي ڳالهه آهي ته ڪڪڙن پويان دس هٿيان ۽ جلدي سڄ ڪني ڪڍي مٿي چڙهي آيو ۽ هاڻي چٽو صبح ٿي وڪو هو. ٿڌڙي هر ۾ وڻن جون ٿاڙيون لڏي لمي رهيون هيون. پکي پکڻن چر چر لائي ڏني هئي. هاڻي کوٽ جي ٻاهران به هل چل وڌي

وئي هئي. سڳو ڪمي ڪاسي پنهنجي ڪرت سان وڃڻ لڳو هو. ڪي گاهي به گڏهن جي پٺين تي گاهه پڪو لڏي کڻي آيا هئا. ڪوٽ جي ڀرسان چوپاين جا وڏا وڏا واڙا هئا، جتان رکي رکي ڍڳن جي 'بان، بان' هٻڻ ۾ پئي آئي. ته هاڪرن ڦرن ۽ رڍن به هي هي لائي ڏني هئي. ڪوٽ جي اندران به ڪيترا مرد ٻاهر وڃڻ جي سبب ڪرڻ لڳا ۽ زالون وري گهر جي سنجت ۽ رڌ پچاڻ جي تياري ڪرڻ لڳيون. رنڌئي اندر چله ۾ لاندو ڌڳڻ لڳا. چاڙهي اندر مهڻي ۽ ولوڙڻ جا آواز وڌندا ويا. مطلب ته ڪوٽ اندران ۽ ٻاهران زندگي جي جهل پهل وڌي وئي.

ننڍڙو لکمير اڱڻ جي وچ ۾ منجھي تي منهن تي رلي ٿاڻيو ستو پيو هو. اس جا پاڇا لڙي آيا هئا، ماڻس کيس اٿارڻ لاءِ پيار سان گل تي ٽڪي هڻندي چيو:

”پٽ لکمير آت! ڏس سچ چڙهي آيو آهي!“ لکمير وري پاسو ورائي سمهن لڳو، ليڪن ماڻس ڪلهن کي آهستي آهستي لوڏي وري به آواز ڏنو.

”ڏس سڀاڳا پٽ! هاڻي آت، هو ڏس تنهنجي ميهي به پئي هاڪاري! هاڻي دور به پهرڄڻ لاءِ نڪري ويندا تون ننڍڙي گاهي کي ڪونه جهليندين؟ ڀلي ته ماءُ جا ٽن ڌاڻي ڇڏي.....!“

لکمير جي ماءُ لکمير کي گهڻيون ئي چيئون ٻڌندي رهي، ليڪن هو وري به لت هنيون پيو هو، چڻ ته

ڪجهه ٻڌڻين ڪونه. پوءِ ماڻس 'لکي' جو نالو ڏرتو.
'لکي' گهوڙي جي هڪ وچيري جو نالو هو، جنهن
جي سڄي پٽ جو رنگ سفيد هو. لکمي رکي اها ڏاڍي
وڻندي هئي ۽ ان کي سارو سارو ڏينهن ڪڏائيندو هو.
ماڻس چون لکي.

ڏس، ڏس لکميرا مامهن لکي کي پنڌ ساڌارڻ پيو
سپڪاري!

ماڻس جو ايترو چوڻ ۽ لکمي رلي منهن تان اچائي
وڻي ڊوڙ ٻاڻي ۽ ڪوٽ کان ٻاهر نڪري ويو. ماءُ
پٽ جي مستي ۽ چستي ڏسي مرڪي ڏنو. گهڻو ئي سڌ
ڪيائين پٽ ٻڌ!

لکمي هٿ منهن تہ ڏوا گهڙي ساعت کان پوءِ
وري ڊوڙندو آيو ۽ گهاگهر مان پاڻي ڪڍي منهن تي
چندا هڻي سڌو ڪمري ۾ گهڙي ويو. جتي پوٽڙي سان
منهن اگهي نڪري آيو. ماڻس ٻاجهريءَ جي مانيءَ تي
مڪڻ جو چاڻو رکي ڏٺس. پر هن ڪانه ڪاڏي. چوڻ
لڳو.....

”امان، مون کي نئين گهوڙيءَ جي سواري ڪرڻي
آهي نه؟“ پر پٽ نيرن تہ ڪري وڃ نه، سڄو ڏينهن
گهڻ جو پيو آهي. ٻيٽ ڀري ماني تہ ڪاڌ.“
”نه نه، آئون رڳو لسي پيئندس.“ ائين چوندي
هو لسيءَ جو وڻو پي ويو.

”امان، مون کي پنهنجا هٿيار ڏي!“ لکمر ڊوڙي وڃي ڪمري مان نير ڪمان کڻي آيو. ننڍا ننڍا ٿمر ڪشي مٽي هوا ۾ هڻڻ لڳو. ماڻس چوڻ لڳي. ”ڏس پٽ تون هرچڙو ٿي پيو آهين. سڄو ڏينهن پير پٽ تي ڪونه ٿو ڌرين. ڪڏهن ٻين ۾ ڪوڙ ڪيون هٿيون پکي ڦاسائين ٿو، ته ڪڏهن بي گناه وقت ٻيلي ۾ رهن ٿو. اها چڱي گالهه ته ناهي. ڪڏهن دشمنن جي ور چڙهي وڃين ته پوءِ؟“

”امان، ماڻهو پنهنجا دشمن ڇو آهن؟“

”ڏاڏهين ڪڙم جو سردار هو. هو بهادرن جو دوست ۽ حاجت مند جو يار هوندو هو. هن جي نيڪ ناسي ڪان ڪيترا سردار سڙن ٿا. تون به ته آخر ان جو پوٽو آهين!“ ماڻس چيو.

”امان ڏاڏو بهادر هوندو هو!“

”ها پٽ“

”پلا، هن جهنگلي سوئر ڪهڙن ماريو هو!“

”ٻنيءَ ۾ هڪڙو مرون اهي هريو. ان جوئر جي ٻوک ٻيلي ناس ڪري ڇڏي هئي. ٻيري ٻيري سان ڪيترائي ڪڙمي ڦٽي رکيا هوائين. هڪڙي ٻيري ته وڃ هڻي هڪڙي همراھ کي پورو ڪري ڇڏيائين.“

”ها، امان پوءِ ڏاڏا پلا ڪيئن ماريس؟“

”بس، انهيءَ ڏينهن ڏاڏهين گهر ۾ موجود هو. همراھ جي لاش کي ٻنيءَ مان کڻي ويا ته سوئر به ٻنيءَ ۾

دڙها هڻڻ لڳو. ڏاڏهين ڏڦو کڻي ڊوڙندو هنيءَ ۾ پهچي ويو. سوئر به حوم ڪري وريو. هن هر هر ڊوڙ پڻدي وڃ هڻڻ جي ڪوشش ٿي ڪئي. ڏاڏهين وار بچائيندو ۽ گوهيون ڏياريندو رهيو. نان جو سوئر ٽڪجي ڍرو ٿيڻ لڳو. پوءِ ته ڏاڏهين به زور مان ڏڦو کڻي ٽنيس. ”پلا! امان، ڏاڏي جي بهادريءَ جي هي ڪا ڳالهه ٻڌاءِ؟“

”هن ڪاڇي جي پٽ ۾ ڪنهن جي به جرئت ڪانه ٿيندي هئي ته هو غريبن جو مال کڻي وڃي. پر هڪڙي ڀيري، ڏاڏهين ريگستان جي طرف ويل هو. شيرو ’هاڻو‘ جبل جي هن پاسي کان اچي ڪڙڪيو. هو زبردست ڌاڙيل هو. جهٽ ڏئي هڪڙي ٿي ڀيري سان گهڻن ئي غريبن جو مال ڪاهي ويو. غريبن گهڻيون ئي آزيون نيزاريون ڪيون ۽ ائين به چيائونس ته ڪجهه مال جو ’پنڪ‘ کڻي وٺ. باقي مسڪينن کي مولائي ڏئي. پر جيڪي سندس آڏو آيا، تن کي چامائو رسي سان سٽي ٻڙي رکيائين. شيرو ۽ ان جا ساٿاري مال زوريءَ ڪاهيندا ڌوڙ اڏائيندا پنهنجي علائقي ڏانهن رهندا رهيا...“

لکير هڪ ٽڪ ماءُ جي منهن ۾ ڏسي رهيو هو. ڏاڏي جي بهادريءَ جي ڳالهه ٻڌندي، هن جو سينو فخر کان تائجي ويندو هو ۽ ماڻس ساھي کڻڻ لاءِ پل به پل ڳالهه کي روڪيو ته هن هڪدم وري ورجايو.

”امان پوء؟ ڏاڏي شيرو کان ڪيئن بدلو ورتو؟“
 شايد ماءُ به ڏسي رهي هئي ته پٽ، ڪيتري چاهه سان
 ٻڏي رهيو آهي هن جي اتاوالي ٿيڻ تي ماڻس ڪلندي
 وري ڳالهه شروع ڪئي.

”ڏاڏهن پنهنجي ساٿين سان موٽي رهيو هو. هن
 ڏٺو ته وات تي هڪ ماڻهو اونڌي منهن ڪريو پيو
 آهي. هن جي چمڙي ڦاٽي پئي آهي ۽ رت جا ڏٺا
 ٻڏجي ويا هئس. ڏاڏهن هڪدم گهوڙي تان لهي پيو
 ۽ ماڻهو کان حقيقت پڇيائين. هن ڪجهندي ڪجهندي
 سموري حقيقت ٻڌائين. ڏاڏهن جو منهن ڪاوڙ ۾ ڳاڙهو
 ٿي ويو ۽ چوڻ لڳو ته شيرو ڪير ٿيندو آهي، جو
 منهنجي پٽ ۾ اچي غريبن جا جهڳا جهڻ ڪري ۽ مال
 کي لوڙهون هڻي. هن انهيءَ ويل ٺهين سوارن کي
 ساڻ ڪڍي شيرو جي پٽ ورتي.“
 ”پوءِ ڇا ٿيو؟“

ڏاڏهن وڃين گس کان رستو ڪٽي، اڳ جهلي جي
 ڪوشش ڪئي. شيرو مال هاڪاريندو جبل جي ويجهو
 پهچي چڪو هو. ڏاڏهن به ڪجهه ساٿين کي اني
 گهاٽين وٿرائين ۾ لڪائي ويهاريو ۽ پاڻ ٻيلو آڪري
 مٿي جبل جي هڪ چتر ۾ بچيل همراڻن سان گهٽ
 جهلي بيهي رهيو.

ڪا مهل گذري ته شيرو ۽ سندس ساٿي به هونگاريندا
 مال تي ’هو‘ ’ها‘ ڪندا سوڙهي لڪ مان لنگهائڻ لڳا.

ليڪن ڏسندي ئي ڏسندي هنن مٿان جنهن ڪرڻ لڳيون. سال ٽام ڪاٺي پٺتي پيلي طرف ڀڄڻ لڳو. شيروءَ جا ساٿي به پيلي ۾ ڀورن پٺيان ڊوڙڻ لڳا، پر تنهنجي ڏاڏي جا عمره اڳيئي وٽرائين ۾ دڳ جهليو پيا. هئا جيئن پهرهه جا ساٿي آيا، تيئن ئي گهوڙن جي وارو وار ٿي وين. ڪي اتيئي ڪري پيا ته ڪي واپس جبل ڏانهن ڀڄڻ لڳا. شيرو به سمجهي ويو ته ڦريلن جا واهرو وريا آهن. ڏاڏهين تار ۾ بيٺو هو تنهن ويڃي شيروءَ کي جهلي سوگهو ڪيو. چيائينس ته ”لاکو، منهنجو نالو اٿئي!“ آئون وطن جي هيئن جو همراهه آهيان! خبردار جي اڳتي ڪاڇي تي لوڙهيون هنيون اٿئي! ڏاڏهين جي ساٿين ٻين همراهن کي به ٻڌي کڻي سڪ ڪهو. پر پوءِ شيروءَ سميت سڀني جي مٿي ۾ مٽيءَ جا ٻڪ وجهي ڏاڏي جڻ ڪيائون ۽ چيائون ته ”لڄ هوندو ته اڳتي وطنين جا ويري ڪونه ٿيندا!“

”شيرو ۽ سندس ساٿي ذلت جي هار کائي واپس جبل آڪري ويا ڏاڏهين ڏاڏي جوش مان مال هاڪاريندو واپس پنهنجي پٺتي ٽي آيو ۽ حقدارن کي پنهنجو حق موٽي مليو!“

”ابان، مان به غريبن جو مددگار ٿيندس. جيڪو وطن جي هيئن ڪي ڏکون ٿيندو يا ڏجها ڏيندو، انهن تي وار ڪندس.“

ها پٽ، توتي به ڏاڏهين جو نالو آهي نه ”لاکو“! ”لاکو ڦلائي!“

”امان، مون کي ڪاڇي، جو سنهن ۽ سنڌوءَ جو
سنهن ته ڪڏهن به وطن جي سانگين جي مدد کان منهن
نه موڙيندس.“

ماءُ، پٽ جي جذبي ۽ همت کي ڏسي سندس پٺي
ٺٺري ۽ پاڪر پائي ڇاتيءَ سان لڳايو. ”شاباس پٽ!
تون پنهنجي ڏاڏي وانگر ضرور هيئن جو هراءَ ٽڄئين،
غاصبن ۽ ظالم سردارن کان غريبن کي بچائيندو رهجنئين.“
لکميز ڪليءَ طرف اشارو ڪيو، جتي سندس ڏاڏي
جي ڪاري پڳ ٽنگي پئي هئي. ”امان، تون مون کي
ڏاڏي جي پڳ ڪڏهن ڍڪائيندين؟“

”ڏاڏهين چيو هو ته، جڏهن لکميز ڪو وڏو ميل
ماري پا نه وري ڪا وڏي گوءَ کڻي تڏهن منهنجي
پڳ ڍڪيندو.“

ايتري ۾ لکميز ٻوڙ پائي دَر کان ٻاهر نڪري
ويو. هن سڌو وڃي هڪ گهوڙي جي ٽنگ مان رسو
چوڙيو ۽ پاڻ ٽپ ڏئي پئيءَ تي سوار ٿي ويٺو. گهوڙي
کي نه ته هنو هو ۽ نڪا رکيب! لغام جي جاءِ تي
به رڳو رسو هوس. جنهن کي چڪي پيرن سان آڙي
هڻي، لکميز طوفان وانگر اڏامندو ويو!

گهوڙو ڪو اڃا نولو هو. وات به گهاڙو ڪانه هئي.
پيلي مان اندران، گهاٽن وٿن مان ٿيندو، ڀڏن ۽ آڏن
مان ٽپندو گهوڙو نيزيءَ سان ڊوڙندو ويو. ڀر لکميز به
هڪ چاٻڪ دست سوار وانگر مٿس چڙهيل هو. هن

ڪڍي به لوڏو نٿي ڪاڌو. جنهن وقت وٽن جون نميل
 ٺاريون مٿان لڳيون ٿي انوقت لڪمير نهايت ڦڙتيءَ سان
 گهوڙيءَ جي پٺيءَ تي سئون ٿي پئجي ٿي رهيو. دريا
 جو سڪل پيٽ لنگهي، جڏهن گهوڙو واپس سئين پٽ
 تي ڊوڙڻ لڳو تڏهن سندس رفتار به ڍنگ ۾ اچي وئي
 ۽ گهوڙو سڄوئي لڪمير جي وس ۾ اچي ويو. تنهن
 کانپوءِ لڪمير ان کي ڪڍائيندو ڏيکائيندو واپس ماڳ
 تي پهتو.

باب ٻيون

گهوڙن جون شرطون

صبح جو اڃان پهريون پهر آهي، ڪيترا ئي سردار پنهنجن گهوڙن سان گڏ هٿيارن پنهورن سوڌو هڪ وڏي ميدان تي لٿل نظر اچي رهيا آهن. هڪڙي ڪنڊ کان ٽاڪرو پٿرن تي تماشئين ويٺل آهن ته ٻيا وري هيٺ ميدان ۾ وڻن جي ڌارن ۽ ٿارن تي چڙهيو ويٺا آهن. سڀ ماڻهو ڪنهن رونشي جي انتظار ۾ ڏسجن پيا. چؤطرف ٽهڪن ۽ کلن جا ڪوڪريا ٻڌڻ ۾ اچي رهيا آهن.

ان ميدان ۾ گهوڙن جي هڪ شرط جو انتظام ڪيو ويو آهي. آسپاس جي علائقن جا وڏا وڏا سردار گوه ۾ حصو وٺڻ لاءِ اچي گڏ ٿيا آهن، جنهن کي ڏسڻ لاءِ سڀيئي ماڻهو بيچين ٿي رهيا آهن. سامهون سردار نمر پنهجي گاڙهسري ڪميٽ گهوڙي جي واڳ جهليو بيٺو آهي، جنهن جون بشڪون ۽ پچ صفا ڪارا آهن. ٻئي پاسي کان سردار ڌڳاڻو پنهجي هلڪي ڪنهي رنگ واري بور گهوڙي پريسان بيٺو آهي. ٿورو پريرو سردار ڏونگر پنهجي ابلق گهوڙي کي پيار مان ٺڪهرن ڏئي رهيو

آهي، جنهن تي سڄي بت تي اڇا پتا آهن. انهن سڀني کان پرسان وري سردار کانديرو پنهنجي سمند گهوڙي کي ڪڍائي رهيو آهي، جنهن جو رنگ پورو بادامي آهي. سڀني گهوڙا هڪٻئي کان وڌيڪ تازا نوانا ۽ سونهن ۾ سرس ڏسجن ٿا.

پر ماڻهن جون نظرون اڃا به ڪنهن ٻئي گهوڙي جي ڳولا ۾ هيڏانهن هوڏانهن ناهاري رهيون آهن. ڪي ماڻهو ڪن هڪٻئي سان سر ڀر ڪري رهيا آهن، ته ڪي پريان هڪٻئي کان اشارن ٿي اشارن ۾ پڇا ڪري رهيا آهن. دراصل ماڻهو هڪ ٻئي گهوڙي ۽ ان جي شهسوار کي ڏسڻ لاءِ بيقرار ٿي رهيا آهن، جيڪي ميل ۾ ڀاڳ وٺڻ لاءِ اڃا تائين رسي نه سگهيا. اها سفيد رنگ جي ڊگهي قد واري نقري گهوڙي آهي، جيڪا سڄي تر ۾ 'لکي' جي نالي سان مشهور آهي، جنهنجي ڪارڻ اڪين ۾ تمام پر ڪشش جوت آهي. پر ان جي سوار سردار 'لاکي ڦلاڻيءَ' جي شخصيت جو به ڪو منڍ يا ٿاڻي ناهي.

سڀني سردارن کي شرطن شروع ٿيڻ جي وقت اچڻ جي هورا ڪورا لڳي پئي آهي. هنن جا قدم هيڏانهن هوڏانهن اڳتي پٽي ڪڇي رهيا آهن. سج جا ڪرڻا ٿورو ڀرتي پوندا ته دهل سان ٿاڻو ٻرائي شرط جو اعلان ڪيو ويندو، جنهن جي لاءِ سڀ سردار پنهنجي ساز سامان سان تيار بيٺا آهن. هو هڪٻئي سان گفتگو ۾ محو نظر اچن ٿا. هڪ سردار چئي رهيو آهي ته:

”هن ميدان تي ڪميت جو سردار سدائين سرخرو رهيو آهي. اڃا ماءُ پٽ نه ڄڻيو آهي، جيڪو نمري کان اڳيان وڌي گوه کڻي وڃي.“
 ٻئي سردار ورائيو ته:

”نمرا، اهڙي هام نه هن، بيشڪ ڪميت ڪميت آهي، مون وارو ابلق اجهو هاڻي ٺٽي ۾ ميل ماري آيو آهي. پر يار! مون کي لکيءَ لکڻ ئي پيا ٿا پسجن!“
 ”ڏونگر، ڇا تون وڦلي پيو آهين؟ لکي ڇا آهي؟ گهوڙو گهوڙي جو مٿ ناهي ڇا؟ پر سڀڪا گباله سوار تي ٿي دارومدار رکي، اسان جهڙن ارڙن ۽ چالباز سردارن کان اهو ڪلهه سائيل ڇوڪرو کڻي ويندو؟“
 ”نمرا، لاڳو ڪالهوڪو سائيل ٿي سهي، پر اٿي جوڌو جانئو جوان! مون کي هن ۾ سواريءَ جا اهڙا ته انگ نظر آيا آهن، جو ٻڃان ٿو ته ڪٿي هو ميدان ماري، اسان جي پٽ نه ڏوڻي ڇڏي!“

سردار ڏگاڻو چوڻ لڳو ته ”اڙي تنهنجي مٿ ڪيتي آهي. جيڪڏهن اهڙو پهلوڻ هجي ها، ته هن وقت تائين چونه اچي پهچي ها؟“

”ڏگاڻا، تون سمجهين ٿو ته هو ٻپ کان ميدان ۾ ڪونه لٿو آهي. ٿي سگهي ٿو ته ڪنهن ضروري ڪم کان نه پهتو هجي، پر آهي سو مڃڻو نوجوان! لاڳو ۽ وجهه گسائي وڃي؟ ڪوڙو ٿي نٿو لڳي!“

نمرو: ”اڙي پر ڪو اسين ٻڃون ٿا ڇا!“

اچڻ ڏينس. ڀلي اچي ميان ڪري (وڏا وٽ ٽهڪ
 ڏئي ڪلي ٿو) ها، ها، ها، ها. هروڀرو جي اڙهنگ
 نڪتو اسان کان وڌي ويو نه اسان جون گيڏون ۽
 هنر ڪيڏانهن ويا؟”

ٻيا سڀ سردار يڪڙيان ٿي نمري کان پڇڻ لڳا ته
 ”ڳالهه ڇا آهي؟“

هن ورائيو ته: ”ڏڳاڻا! مون واٽ تي ٻوڙهن ۾ اهڙا
 ته ڪيڏاري ويهاري ڇڏيا آهن. جو شرط واري ڇيهه تي
 رسڻ کان اڳيئي واٽ تي کيس روڪي وجهندا.“
 سڀ ٽهڪ ڏئي ڪلن ٿا!

هو هو هاها هو هاها.....

اوچتو ئي اوچتو واڪو پئجي ويو. پاڇو لڙي آيو
 آهي. گره ۾ ڀاڳ وٺندڙ، تيزيءَ سان لانگ ورائي
 پنهنجن پنهنجن گهوڙن تي سوار ٿين ٿا. زور زور سان دهل
 وارو ٿاهو وڄائڻ لڳو. اڃا شرط جو رکوالو هڪ ۾
 ٿي ڪري گهوڙن ڊڪائڻ جو اشارو ٿي ڪونه ٿو ڪري
 ته ڀريان ڪو سوار لت اڏائيندو نظر اچي ٿو. هن کي
 ڪاري سلوار، ڪارو بهراڻ ۽ ڪارو پٽڪو اوڍيل
 آهي. ڪلهي ۾ ڪمان ۽ تيرن جو ترڪش لٽڪيل
 اٿس. ويجهو اچڻ تي، هن هڪڙو تير زور سان ڪشي
 هنيو، جيڪو دهلاريءَ جي ڀرسان وڙ جي ٿڙ ۾
 ڪڍي ويو! اڃا ڪجهه قدم پري هو، جو واکي سان
 چوڻ لڳو:

”لاکي کانسواء هر گر ميل نه ٿيندو. هن ميدان تي
اچوڪي گوه ۾ جيت صرف لاکي جي ٿيڻي آهي!“
سردار نمري واکو ڪندي ورائيو: ”لاڪا اجايو
سرڪش نه ٿي. پنڌ چڪ نه خبر پوي ته ڪير ٿو
ميدان ماري!“

لاکي کي ميدان تي لٿل ڏسي، ڪيترن ماڻهن جي
منهن تي سرهاڻي ڊوڙندي نظر اچڻ لڳي ۽ ڪن ته
ٽاڙيون وڄائي سندس پليڪار ڪئي.

ڪجهه دير ٿي وئي، پر وري ٻيو ڀيرو زور زور سان
ٿاهو وڃڻ لڳو ۽ شرط جي رکوالي هڪ دفعو وري به
گوه جو اعلان ڪيو. گهوڙيءَ ساعت ۾ ئي سڀ سردار
لانگ ورائي پنهنجي پنهنجي گهوڙن تي سوار ٿي ويا.
سڀني هڪ قطار ۾ لغام چڪي پيئا هئا. لاکو ڪو
پنهجي گهوڙيءَ تان لهي بيٺو هو. سو به ٽپ ڏئي
لکي ۽ حم ٻئيءَ تي سوار ٿي ويٺو، جيئن ئي هن گهوڙي
جون رينون چڪيون ته لکي زور سان ڪنڌ مٿي کڻي
هڪل لڳي ۽ اڳين سڀني سان زمين ڪرچڻ لڳي. رکوالي
ايتري ۾ هڪ به ٿي جو آواز ڏنو ۽ گهوڙيسوار پنهنجا
پنهنجا گهوڙا هڪلڻ لڳا. هڪ گهوڙي سوار پنهنجي
گهوڙي کي پيرن سان اڙي هڻندي، واکو ڪيو:

پلا ڙي پلا شاباش ڙي!

اٿن ڏسندي ڏسندي جلدئي گهوڙا ميدان مان رڻي
ٿي ويا. ڪميت کان ابلق اڳيان نڪري ويو. سمند

جو سوار به پاڻ گهڻو پتوڙي، گهوڙي کسي تيزيءَ سان
 پڇاڻي رهيو هو، پر ٻين کان به ٿي وڪون پوئتي رهيو.
 سڀئي سوار هوشياريءَ ۽ مهارت سان گهوڙا ڊوڙائي رهيا
 هئا. ڪميت ۽ ابلق جي سوارن گهڻو جوش ڏيکاريو.
 پر ٻئي گهوڙا هڪٻئي سان وڇڙي پيا ۽ سندن سوار
 ذري گهٽ ڪرڻ کان بچي ويا. سمند گهوڙي جو ڀر
 هڪڙيءَ آڏو جي ڪپر ۾ اٽڪڻ سان ٽاٻڙجي پيو،
 جنهن ڪري ان جو سوار پاڻ نه سنڀالي، ڏو اچي پٽ
 پيو. 'بُور' گهوڙي جو سوار 'لاکي' سان مَسَ چند قدمن
 تائين برابر هلي سگهيو. پر اڀڙي سخت مقابلي هوندي
 به لکيءَ جو سوار طوفان وانگر مڙني کان اڳتي
 نڪري ويو!

لاکو سر پٽ گهوڙو ڊوڙائيندو رهيو سامهون وات تي
 ڪهترين ئي ڪڏون ڪوٺا ۽ اڏون پيون ٿي، پر سوار
 هر ڀيري چستي ۽ خبرداريءَ سان گهوڙي کي ڪڍي
 ٿي ويو. ۽ لکي تيز رفتاريءَ ۾ به قدم قدم سنڀالي ڪئي
 رهي هئي. اهڙيءَ طرح ميدان جو فاصلو ۽ رڪاوٽون
 سوار جي آڏو ڪڪ پن ٿيندا ويا. جتي ڪا سامهون
 ايندڙ اڏاڻنگي ۽ ويڪري هئي ته گهوڙيءَ يڪساهيءَ
 وڏي ٽپ سان اها پار ٿي ڪئي. ڪنڊا ڪڙچ سمن
 هيٺان لتاڙبا رهيا ۽ مٽيءَ جا ڪڪر اڏامندا رهيا. لاکو
 ميدان جي چيڙي تي رسي، واپس واک ورائي شرط واري
 منزل جو رخ ڪيو ۽ ساڳيءَ طرح گهوڙيءَ کي طوفان
 وانگر اڏائيندو ويو.

ڊڪندي ڊڪندي اوچتو گهوڙي بيهي رهي ۽ نرا
کڻي زور سان هٽڪڻ لڳي. ٻوڙهن ۾ ڪي ماڻهو لڪا
ويٺا هئا، جن گهوڙي کي چرڪ پرائڻ ۽ سوار کي ڪيرائڻ
لاءِ رستي تي وڻ ڪيرائي ڇڏيو هو. پر سوار ڏاڍي
هوشيار ۽ سان پاڻ سنڀالي ورتو ۽ گهوڙي کي اڙي
هڻي پاسي کان وڏو ٻُڌل ڀاري اهڙي نه چوه سان نڪري
ويو ڄڻ ته ڪجهه ٿيوڻي ڪونه هئا! پٺيان ماڻهو ٻوڙن
مان نڪري آيا، پر هنن کي اڏامندڙ لت کان سواءِ ٻيو
ڪجهه به نظر نه آيو.

ميدان تي ماڻهن جون اکيون سامهون واري منظر
تي کتل هيون، ته ڏسون ته پهرين ڪهڙو ٿو خوشنصيب
سوار منهن ڪڍي. ماڻهن ۾ بيچيني وڌي رهي هئي ۽
هو رکي رکي ڪند ورائي ڳالههون ڪري رهيا هئا،
پر سندن نظر هڪ ڏک گهوڙن واري طرف لڳل هئي.
هنن جي انتظار جون گهڙيون نڌهن پوريون ٿيون،
جڏهن پريان ڌوڙ اڏامندي نظر آئي ۽ انهي ۽ ويرم ۾ ئي
اچي گهوڙي ۽ ڪارا ڪپڙا ڍڪيل، ان جو سوار
ظاهر ٿيو.

لاکي ميدان تي رسي گهوڙي جي لغام کي ڏير
ڏني ۽ آهستي آهستي ميدان جي چوڌاري چڪر ڏيڻ
لڳو. گهوڙي به نچندي، پنبندي، ٽپندي ڪڏندي قدم بدم
ناز سان ڦيرا پائيندي رهي. لاکي جو سمنو تائيل ۽
ڪند فخر کان مٿي ڪميل هو. جتان لنگهيو ٿي ته ماڻهن
جوش مان تازيون وڇائي ميل ڪٽيندڙ کي داد ڏنو ٿي

۽ خوشيءَ جو اظهار ڪيو ٿي. هو ٽيون چڪر ڪاٽي
گهوڙيءَ تان لهي سامهون ٿلهي تي بيهي رهيو. ميل
جي رڪوالي کيس ڪاميابيءَ جو هار پاتو ۽ سندس ٻانهن
مٿي ڪري جيت جو اعلان ڪندي چيائين: ”اڄوڪي
’ميل جو مير‘ لاکو ڦلائي آهي.“ جيڪو گميه ۾ ٻين
گهوڙيسوارن کان کٽي منزل تي پهچڻ رسيو آهي. دهلاري
۽ شرفين وارا ڪاميابيءَ جو دس وڇاڻڻ لڳا. ٻيا سردار
تہ واپس ميدان تي ڪونه موٽيا ۽ اتان ئي پنهنجي
پنهنجي ماڳن ڏانهن موٽيا پر ڏگاڙو ۽ ڪانڊيرو آهستي
آهستي ميدان تي اچي هڪ پاسي کان بيهي رهيا، ايئن
انهن جا منهن به لٽل هئا.

باب ٽيون

لکيءَ جي چوري

سردار نمري جي اوطاق تي ڀر پاسي جا سردار اچي گڏ ٿيل آهن. ٻيا سڀ موڙن تي ويٺل آهن، پر سردار نمرو، ٻانهون پٺيان ڪيو اچ وڃ ڪري رهيو آهي. سڀ سردار گڏپير ٿيو. ڪنهن معاملي تي سوچي رهيا آهن. پر نمرو مڙني ۾ گهڻو جوش ۾ ڀريل نظر اچي رهيو آهي. هو ساڄي مٿ ڀڪوڙي کاهي هٿ تي زور سان هڻي چوي ٿو.

”لاکو، لاکو، لاکو آهي ڇا؟ جيڏانهن وڃ جيڏانهن لاکي جي ساراه جا ڍڪ پيا ڀرجن! هيلوڪي ميل ته اسان جو نالو ئي ٻوڙي ڇڏيو آهي!“

ڪانڊيري چيو ته: ”جيڪڏهن اها حالت رهي، ته ماڻهو اسان کي ليڪيندائي ڪونه!“

ڏکڻي به ساڳي ڳالهه ورجائي. ”خود اسان جي تر جا ماڻهو ڇيڙي نيري لاه لاکي وٽ پهچن ٿا.“

ڪانڊيري به چيو ته ”خسيس پورهيتن کي به جرئت ٿي آهي، جو اسان جي خلاف لاکي وٽ فرياد ڪن ٿا.“

ڏونگر ڳالهه مٿائيندي چوڻ لڳو ته ”ڏٺو ڪونه
گوه واري ميدان تي ڪهڙي نه ڏاڍ مڙسي ڏيکاريائين.
آيو به سڀني کان دير ۾ ۽ ميدان به کٽي ويو.“

”اڙي پٿر ماڻهو ڇا اسين به حيران آهيون! هن
جي سواريءَ جو انداز ڪونه ڏٺو! ۽ لکي گهوڙي ته
ٺاهي ڪو پکي آهي پکي! اصل پير پٽ تي نٿي لڳس
الاهجي ڪيئن سوار کي اڏائي کڻي وٺي. نه تو ڏٺو نه
مون ڏٺو. وري ان ئي ساعت ۾ اڏاسي واپس ماڳ تي
به موٽي آئي!“

ڏکڻائي عجب کائيندي ڳالهه چئي.
نمري کي پيشانيءَ ۾ گهنج پئجي ويا ۽ سوچي
چوڻ لڳو ته-

”چون ٿا ته لاکي کي ڪنهن جوتشي ٻڌايو هو ته
هن جو ڀاڳ لکيءَ سان ٻڌل آهي. لکي يا ان جو نسل
وٽس هوندو ته هن جي پهلوانيءَ يا سرواڻيءَ ۾ ڪڏهن
به ڦير نه پوندو“

”ها بروبر ڪي جانور به ڀاڳوند ٿيندا آهن، جن
سان انهن جا سوار به قسمت جا ڏئي بنجي پوندا آهن“
ڏونگر ٻاڙيائي ڪندي چيو.

نمري مٿين ڏند سان هيٺن چپ تي زور ڏئي ڪند
ڏوٿيندي چوڻ لڳو.

”جيستائين لکي آهي، تيستائين لاکو اسان کي وٺ
نه ڏيندو ۽ هرڪو ميل اسان کي ساريندو رهندو!“ آءُ

لاکي کان پنهنجي بي عزتيءَ جو اهڙو نه بدلو چڪائيندس
جو وري ڪڏهن به اُڀري نه سگهندو!

ڪانڊيري هڪدم سوال ڪيو ”ڇو نه ڪنهن ٿل
سان لکيءَ کي زهر ڏئي ڇڏيون؟“

نمري ورندي ڏيندي چيو! ”نه، ڙي بيوقوف! اهڙو
ڪيس ڪونه ڪيو، ڪنهن بختاور ڍور کي زهر ڏئي
مارڻ سان ست وري پنجي ويندي آهي. ماريندڙ سموري
حياتي اگاهائيءَ ۾ گذاريندو آهي! آئون اهڙو ڪم ڪندس
جو لکي زنده نه هوندي، پر سواريءَ لائق نه رهندي.“
نمري اک ٽپت لاه پنهنجا چاري ڇڏي ڏنا هئا.
هڪ ڏينهن خبر پيس ته لاکوءَ سندس ساٿي ڪوٽ کان
ٻاهر ويل آهن. هو ڪنهن مسڪين هاريءَ جي سڏ تي
وڃي سهڙيو هو. نمري ويسر پاڙڻ لاه سونهري وجهه
سمجهو. هن پنهنجي هڪ هوشيار همراھ تي ڪم رکيو
جنهن جو ڪم ئي رات جي وڳڙي ۾ وهڻ چورائڻ
هوندو هو.

لاکي جي ڪوٽ ٻاهران گهوڙن جي ڪڙم هئي.
جنهن ۾ جانورن جي چاري لاه ڪيترائي آهرا ٺهيل
هئا. سنجهي مان ئي اهو شاهينگ هڪڙي آهري ۾
وڃي لڪي ويٺو جتي ڪوبه گهوڙو ٻڌل نه هو. اڃا
اولدهم مس وڙي، جو سيس اندر آيو ۽ گهوڙي کي
رات جي چاري لاه جو وجهي ويٺو. لکي سڀني کان
الڳ ٿلڳ ڪنڊ ۾ بيٺل هئي. اڃا جونڊ ٻوٽ وڌائين

مس ته چور به رڙهي آيس. گهوڙي وڏي آواز سان هٽڪڻ ۽ سښڻ سان زمين کڙچڻ لڳي. شاهينگ به تمام آزمودنيگار هو. هو ٻچڪارن سان منهن تي هٿ ڦيريندو ۽ بدن سلهاڙيندو رهيو ۽ گهوڙي ماڻ مٿس ۾ هن کي ڏسڻ لڳي. پوءِ هن آهري ۾ پنهنجي هٿ مان ڪجهه پڻ ڪڍي جون ۾ گڏايا. لکي جهڻن ئي جو کائڻ لڳي نيمن ئي گهرجڻ لڳي شاهينگ به ٻي ٽي ڪانه ڪئي. پير مان رسو چوڙي گهوڙيءَ جي پٺيءَ تي سوار ٿي ويٺو ۽ هري هري ان کي در کان ٻاهر ڪڍي اوندهه ۾ گم ٿي ويو!

گهوڙي صبحه جو نمري جي ڪوٽ اندر بيٺي هئي. ليڪن هيٺ ان جو نشو ٿئي چڪو هو. هوءَ ڌارئين جوه ڏسي زور زور سان زيلون ڏيڻ لڳي ۽ اوريان ايندڙن تي نرا ڪٿي الون ڪرڻ لڳي. سردار نمر و لکيءَ کي پاڻ وٽ قابو ڏسي زور زور سان تهڪ ڏئي رهيو هو ۽ چاٽي ڏوڪي چوڻ لڳو ”لاڪا، هاڻ ڏسون ته تون ڪيئن ٿو. اسان کان جيتين!“ گهوڙيءَ جون هٽڪارون زور پونديون ويون. نمر و اهو ڏسي باه ٿي ويو. ”وڻڻ لڳو.“

”مان اهڙو ڪم ڪندوسئين جو مالڪ به ڪونه سڃاڻندئي!“ ۽ ائين چوندي هن هڪڙو چامائو رسو ڪڍيو ۽ لکيءَ کي پري پري هٽڻ لڳو. گهوڙيءَ جي بت تي رت جا ڏٺا ٻڌجي ويا ۽ هوءَ سور کان ڦٽڪڻ

لڳي. پر نمري ان کانپوء پنهنجي سيس کي حڪم ڪيو ته:

”گهوڙيءَ جي ران ۾ ڪلي ٺوڪي وڃي، جيئن هميشه لاءِ مستي لهي وڃينس.“

هڪدم لکيءَ کي پٺ تي ڪيرائي رسن سان سوگهو ڪيو ويو ۽ پوءِ هڪ آگر جيڏي ڪلي ران تي رکي مٽرڪي سان اندر گهيڙائي وئي! ۽ پوءِ جڏهن رسا کوليائون ته هوءَ ڪا مهل بي سرت ٿي زمين ۾ پئجي رهي هئي.

امر مهل لاڪو واپس پنهنجي ماڳ تي پهچي چڪو هو. پر جيئن ئي چارو کڻي ڪڙهه ۾ ويو ته لکيءَ کي غائب ڏٺائين. هن هڪدم رسيءَ کي ڏٺو. پوءِ آهري ۾ نهارڻ سان، دائي ۾ ساون پنن جي ملاوت ڏسي سڄي ڳالهه سمجهي ويو. هن پنهنجي سائين کي سڏ ڏنو. لکي جا پيرا کنيان ويا. ڳپل پنڌ جهنگ لتاڙيندا هليا. هڪ هنڌ شاخ وٽان پيرا گرم ٿي ويا، پر وري شاخ جي ٻئي پاسي کان پيرن جا نشان ظاهر ٿيا ۽ گهڻو مفاصلو هليا پر گهوڙيءَ جا سنب اڃا به پريان پئي ويا. اهو گس هڪ سردار جي ڪوٽ ڏانهن ويندڙ هو. لاڪو سڄو معاملو پروڙي ويو ته اها شرارت سردار نمري جي ڪيل آهي.

سج هاڻي ڪاپار ۾ چمڪڻ لڳو. هو. چؤطرف اُن جون چانتون وسي رهيون هيون. لاڪي اڃا فيصلو نه

ڪيو هو ته ڪيئن نمري کان لکي کي آزاد ڪرائجي.
وڻ جي چانبو ۾ گهسوڙا جهليو بيٺا هئا، جو اوچتو
لاکي کي سڃاڻيل آواز ڪن تي پيو. هن اڀرندي
طرف ڪنڌ ورائي ڏٺو ته پريان لکي ڪنڌ کڻي هٽڪارون
ڪري رهي هئي. اصل ۾ لکيءَ وڻن پٺيان چر پر ڏسي
هٽڪي هئي!

لاکو ڊوڙندو لکيءَ ڏانهن وڌيو، گهوڙي به مالڪ
کي ڏسي زور زور سان ڪنڌ هٽڻ ۽ آواز ڪرڻ لڳي.
پر لاکو تيزيءَ سان ڊوڙندي اوچتو جهٽڪي سان بيهي
رهيو. لکي پوئين ٽنگ کان منڊڪائي ڍرائي سان هلي
رهئي هئي. لاکي ويجهو وڃي گردن ۾ پاڪر پائي
چميون ڏيڻ لڳس! پر هي ڇا؟ لاکي جو هٺيان ڏري
پيو! هوڏ سڄو رتو ٿي پئي هئي. هڪڙي ٽنگ
تي رت چمي پيو هوس. هو سمجهي ويو ته گهوڙيءَ
سان ڪهڙو ويل ڪيل آهي. ايتري ۾ هن جا ٻيا ساٿي
به اچي پهتا.

لکيءَ کي بري حال ۾ موٽائي ڄڻ ته نمري لاکي
کي لڳاريو هو. لاکي مٿ ڀڪوڙي ٻانهن مٿي ڪري
واکو ڪيو!

”نمرا! تو گگدام سان ايڏو ظلم ڪيو آهي ظالم!
آئون توکان اهڙو پلاند ڇڪائيندس جو راجن کان نه
وسرنڊو!“

باب چوٿون

بدلو

ٿاڪ منجهند جو وقت گذري چڪو آهي ۽ وچينءَ جي روشن مهل آهي.

گرميءَ جي چر کان بچڻ لاءِ، جن وانھڙن وٽن جي گھاٽين ڇانورن جي اوت ۾ پناهه ورتي هئي، سي وري پنڌ پوڻ لڳا.

ڏکڻ ۽ پيچرن تي جهڪ وسي رهي آهي.

اهڙي سمي ۾ هڪڙو مرد ٻٽ ٻڌيو، وٺ جي ڇانو ۾ هڪڙي وات تي بيٺل نظر اچي ٿو. هن جون نگاهون سامهون دڳ تي لڳل آهن. هو ڪنهن جو پيچينيءَ سان انتظار ڪري رهيو آهي. اوچتوئي اوچتو هڪ گهوڙمسوار نظر اچي ٿو. جيڪو گهوڙي کي چوھ مان ٻوڙائيندو اچي رهيو آهي. هن جي پويان ٻه ٻيا به سوار آهن، جيڪي سندس پيلي ڏسجن ٿا. گهوڙن کي گوڏن ۽ ٿڻن وٽان پگهر وهي رهيو آهي. سوار اڃا وات لنگهي ٿو، ته لڪل جوان هڪل ڪريس ٿو!

”نمرا! متان ويو آهين؟“ سوار گهوڙو روڪي
 بيهي ٿو ۽ چويس ٿو، ”لاڪا، ائين چورن وانگر اڳ
 جهلي ڇو بيٺو آهين؟ مڙس آهين ته سامهون وڌي اچي
 مقابلو ڪرا!“

لکيءَ سان ڪيل نسوري ظلم، لاڪي جو رت ٽهڪائي
 ڇڏيو هو. ان ڪري هو بدلي وٺڻ لاءِ نمري جو اڳ
 روڪي بيهي رهيو هو، جيڪو ٻين تان واپس ڪوٽ
 ڏانهن موٽي رهيو هو ۽ اها سندس راڄ جي حد هئي،
 جنهن ۾ کيس ڪوبه ڪٽڪو ڪونه هو، ته ائين ڪو
 لاڪو ڪليو ڪلايو مٿس حملا آور ٿي سگهيو ٿي.

لاڪي وري به اتان ئي واکو ڪندي پڇيو!
 ”نمرا! آئون پڇي سگهان ٿو، ته تو به زبان لکيءَ
 تي ڇو ظلم ڪيو آهي؟“

نمرو هڪ وڏو تهڪ ڏئي چوي ٿو! ”ها! ها! ها!
 لکي ڇا! مان ان جي سوار جي به ڇمڙي اڏيڻيندس!“
 لاڪي ساڳيءَ طرح واکو ڪندي چيو: ”ته پوءِ
 ان جو نتيجو لوڙڻ لاءِ تيار ٿي وڃ!“ لاڪي جا ٻه
 ساٿي جيڪي لڪا پينا هئا، سي وٺ تان ٽپ ڏئي هيٺ
 لهي پيا. هو سامهون سوارن تي تير ڪشي بيهي رهيا.
 ”خبردار جي پيو ڪير وڃ ۾ ٿيو آهي، مقابلو
 رڳو اسان ٻن جي وچ ۾ ٿيندو!“ ائين چئي لاڪو ڪلي
 پٺ تي اڃا مس بيهي ٿو ته سوار گهوڙي جي پاسي
 مان لڳل ڇامائو رسو کولي ڦيرائيندو ڦيرائيندو پنهنجي

مقابل کي زبڻ ڪرائي ٿو. لاکو پاڻ بچائڻ لاءِ ٿپ ڏئي هڻي ٿو. پٽ تي ڪري پوي ٿو. سوار وار گسندو ڏسي وري به گهوڙو مٿان مٿس ٻوڙائيندو اچي ٿو ۽ زور سان چامائو رسو زمين تي هڻي ٿو. هن دفعي لاکي جي بدن تي گهڪو ٿئي ٿو مگر، هو ڪاهي هٿ سان چامائو رسو جهلي وٺي ٿو ۽ ان کي پاڻ ڏانهن زور سان ڇڪي ٿو. ان ڪري نمر و سٺ نه سهي، گهوڙي تان هيٺ پٽ تي ڪري پوي ٿو. ان کانپوءِ لاکو زور سان چامائو رسو نمر تي وهائيندو رهي ٿو ۽ هو هر ڌڪ لڳڻ سان رڙ ڪندو رهي ٿو. اوچتو ئي اوچتو نمر و مان ڇانو ڪڍي زور سان اچي ٿو، لاکو اچل ڪاٺي پري ٿي وڃي ٿو ۽ ڇانو وٺڻ جي ٿڙ ۾ تنبجي وڃي ٿو. ان کانپوءِ لاکو خالي هٿين اچي نمر جي مٿان ڪڙڪي ٿو! مگر نمر و زخمن رسڻ ۽ رت وهڻ ڪري ڪمزور ٿي پيو هو. لاکو هن کي مڪن ئي مڪن سان ڪٽيندو رهيو ۽ هن کي نڪ ۽ وات مان رت اچي ويو ۽ نيٺ بيهوش ٿي پيو.

لاکي نمر جي نستي بدن کي، هن جي گهوڙي تي اونڌو لٽڪائي ڇڏيو ۽ پوءِ سٺ ڏئي پٽ ڪو لاهي، ساري بت کي گهوڙي جي پٺي سان قابو ڪري ويڙهي ڇڏيائينس. پوءِ مٿيءَ جا ٻڪ مٿي ۾ وجهي گهوڙي کي جهڪ ورائي ڇڏيائين. ”هاڻي وڃ نسرا! ڀلي ته راج وارا به ڏسن ته تون ڪهڙو پهلوان آهين!“

گهوڙو سڌوئي سڌو سڃاڻل وٽ وٺي وڃڻ لڳو ۽
 نمري جي ڪوٽ تائين پهچي ويو. هوڏانهن سندس ٻن
 بيلن جا ٻه پويان هٿ ٻڏي کين ڇڏي ڏنائون. هو
 پنڌئي پنڌ ڊڪندا سهڪندا ڪوٽ تائين وڃي رسي ۽
 سڄي روئداد وڃي پنهنجن همراڻن سان ڪيائون.

باب پنجنون

لاکو ۽ سونل

لکي هاڻي واپس پنهنجي طبيلي ۾ بيٺل هئي. لاکو پنهنجي تر جي هڪڙي مشهور ويڇ کي وٺي آيو. جيڪو جانورن جو علاج ڪندڙ هو. هن لکي جي ڏنگ مان کڻ ڪلي ڪڍي ۽ زخم کي پوري سان ڀرندو ۽ پوءِ وري لچڙيون ڏاهي ٻڌندو هوس. روز تيل سان ڏنگن کي مالش ڪندو هوس. هن گهڻن ڏينهن تائين ڪرمشون ڪيس، ان جو اثر اهو ٿيو جو، بت تان ڌڪن جا نشان آهستي آهستي مٽيا ويس ۽ منڊڪائڻ به صفا ڇڏي ڏنائين. پهرين سهسائي سهسائي ڀرائيءَ سان وڪون ڪڍڻ لڳي، پر پوءِ وري به اڳي وانگر تيزيءَ سان ڊوڙڻ لڳي. لاکي اڄ پهريون دفعو وري کيس سواريءَ لاءِ ڪڍيو!

هو لانگ، ورائي سوار ٿيو. ڳوٺ کان ٻاهر نڪري ويو. هنن وڏن هڪ پيچري کان اوڏن جو لڏو اچي رهيو هو، جيڪي ٻارن ۽ ڇوڪرن تي سوار هئا.

هڪڙي گڏهه تي پڪا، ٿوٺا، ۽ ڪانا رکيل هئا. ٻئي تي چچ، چچهر ۽ جنبد رکيل هو. ڪنهن گڏهه تي وري رڳو ٺڪر جا ٿانو ٿپا پيل هئا. ٻين گڏهن تي ٻار ٻچا ۽ عورتون ويٺل هيون. اهو اوڏن جو ننڍڙو ساٿ هو، جيڪي جايون جوڙيندا ۽ ڪوٽ اڏيندا هئا پر پاڻ سدائين خانه بدوش رهندا هئا. ڪڏهن هڪڙي هنڌ نه ڪڏهن هي پيٽي تي. جتي پورهيو مليو اتي ٻاڻو ڪري ويهي رهندا هئا ۽ مزوري ختم ٿي ته وري ٻيا پٽ وڃي وسائيندا هئا. سردار لاکي کي سامهون ايندو ڏسي، گڏهه سوار سڀني وهڻ تان لهي بيهي رهيا ۽ انهن جو مڪي اڳيان وڌي آيو ۽ هٿ ٻڌي چوڻ لڳو ته:

”لاڪا ڄام! اسين تو وٽ پورهئي جي آس رکي آيا آهيون“ لاکي گهوڙي تي ويٺي ئي جواب ڏنو. ”پر توهان ايندو هيسيل ڇو پيا ڏسجو؟“ مڪي ورندي ڏيندي چيو ته:

”سردار اسان ٻه مندون وڏيري خانڻ جي گهٽ جو ڪم ڪيو سڀين. جڏهن جايون جڳهيون ٺهي راس ٿيون ته هن اسان کي زمين تان پونگا پٽي لڏڻ ڇو حڪم ڪيو. اسان جي گنديءَ اڃا داڻا ڪٺا پيل هئا، چيوسون ته اهي ڪپندا ته سانهه ستيءَ سان ڪٽي پورهيو هٿ ڪري لڏينداسون! پر هن هڪ نه ٻڌي، اسان جي پونگن کي ٻاهيون ڏيارهون ويون، جنهن ۾ سامان سڙو

سڀ مڙي ويو. هاڻي انهن حالتن ۾ تنهنجي پناهه ۾ آيا آهيون!“ وري هڪ پوڙهي اڳيان وڌي آئي، جنهن پاڏائيندي چيو ته:

اسان پورهتي ڪاڻ ڪانڊيري سردار وٽ به لنگهي وياسون، پر اتان به پنهنجا ننگ بچائي اگهاڙي پيرين پيچي نڪتا آهيون!“

سردار لاکي افسوس مان ورائيو، ”ها، برابر ظالمن غريبن تي ڌرتي ننگ ڪري ڇڏي آهي! توهان بيشڪ مون وٽ پورهيو ڪريو. ڪوٽ انڊر حويلي جوڙيو. ٻاهران اوطاقون ٺاهيو. گهوٽ پاسي پرديسين لاءِ هڪڙي بيٺڪ اڏيو. جيتريون مندون وٺيو رهو. اوهان کي ڪير ڪونه روڪيندو!“

پوڙهي وري هٿ ٻڌي هڪڪندي چيو. ”ها، پر سردار ڪانڊيري دڙڪو ڏنو آهي، ته جيڪڏهن نينگري جي ٻانهن هن جي حوالي نه ڪنداسون ته هو اوڏن جو جڻ بچو پيڙهي ڇڏيندو.“

سردار لاکي غصبي مان ورائيو ”جيڪڏهن سردار ڪانڊيري کي طاقت هجي ته هو لاکي جي پٽ ۾ پير پائي ڏسي!“

اوڏ پنهنجا پونگا، ڪوٽ کان ڀرپور اڏي ويهي رهيا ۽ اڏاوت جي ڪم ۾ جتي ويا. بنياد کوٽي، پتيون کڻي ڇت وجهي، لاڳو ۽ لپو ڏيڻ، پٽ لٺي واري سان ڪرڻ لڳا. اوڏن ۾ هڪ سهڻي، من سهڻي چوڪري

هئي. هو سورهن سالن جي ڦورم جوانيءَ ۾ هئي. پر
نهائي، لڄائڻي ۽ ساجڻي به ڏاڍي هئي. سنهي پيله تي
گاڙهو پٿرو پيل گاڙهي ڦلي ۽ واري اوڍڻي سان سندس
ڪڙڪ رنگائون چهرو تجلا پيو ڏهندو هو.

هڪ ڀيري هو لاکي جي خاص اوطاق ۾ ڪم ڪري
رهي هئي، جو اوچتو لاکو ٻاهران موٽي آيو هو. هن
ڪم ڪندڙ چوڪريءَ ڏانهن ڌيان ڪونه ڏنو. اهي
ئي بي خبريءَ ۾ چيائين ته:

”نينگري ٻائيءَ جو وٺو ڀري وٺ!“

چوڪري هٿ صاف ڪري، وٽي ۾ ٻائي اوتي آئي
لاکي خالي وٺو موٽائيندي مٿي کڻي نهاريو ۽ چوڪريءَ
جي سونهن ٻسي حيران ٿي ويو!

هن کانس پڇيو. ”نينگري تنهنجو نالو ڇا آهي!“
چوڪريءَ پنهنجي سويلي آواز ۾ پڻڪيو. ”سونل!“
لاکي چوڪريءَ جي ڇهري ۾ اکيون کپائيندي چيو!
”سچ ڀڄ! اوڏن ۾ به ڪا ههڙي سونهن ٿيندي
آهي ڇا؟“

سونل لڄائيندي جواب ڏنو. ”ڇو مردار! سونهن
به ڪا صرف اميرن جو ورثو ٿيندي آهي ڇا؟“

لاکو ڪجهه هڪو هڪو ٿي ويو. رکجي رکجي
چوڻ لڳو ته. ”نه..... نه..... نه منهنجي چوڻ جو مطلب
اهو آهي ته تو جهڙي سهڻي چوڪري مون اڳ ڪڏهن
پر نه ڏٺي آهي!“

سونل وري چوڻ لڳي. ”سردار جهرڪي هميشه باز جو شڪار هوندي آهي ۽ اسين به هيٺا آهيون، خبر ناهي ته ڪيڏي مهل ڪو جهالو پنهنجي چنبن ۾ جهٽي وٺي!“

لاڪي هڪدم ورائيو ته: ”مان چنبو صرف طاڦور ۾ ڪپائيندو آهيان. منهنجو ڪوٽ ته آزاريلن ۽ هيٺن جي پناهه گاهه آهي.“

”لاڪا! هيڏي ڌرتيء تي اسان لاء ڪٿي به جاء ناهي! سونهن به اسان لاء مصيبت بڻجيو پوي.“ سونل نمائائيءَ سان ڏکيرو ٿيندي چيو.

”نه... نه توهان ۾ ڌرتيء جي سڳند آهي. ساري سنڌ جي مٽي اوهان جي ٻيرن جي پٽي آهي!“ ٿورو رڪجي لاڪو وري چوڻ لڳو ته: ”سونل تون مون سان شادي ڪدين؟“ سونل شرم وچان اکيون هيٺ زمين ۾ ڪپائي ڇڏيون ۽ پوءِ جهيٽي آواز ۾ چوڻ لڳي ته: ”لاڪا، آئون توهان شادي ڪيئن ڪندس؟؟ تون لاڪو ڄام، ڪوٽ ڌڻي، ديسان ديس هاڪارو ۽ مان غريب بي نام اوڏڻ!“

”نه، نه مون توهان جو قدر سڃاتو آهي! توهان ڌرتيء جي سونهن سوڀيا آهيو.“

”ڇا تون منهنجي ڪوٽ جي رائِي ٿيڻ چاهين ٿي؟“ سونل ساڳيءَ ريت ورائيو: ”لاڪا، تون لڄ پال

آهين ۽ مان هڪ ٻي وس عورت آهيان. پاڻ ۽ وڃن
پارڻ جو ست ساري نٿي سگهان.“

”سونل تون سچ پچ سوني آهين، ڇا سونهن ۽ ڇا
اچڻ ۾. آئون واعدو ٿو ڪريان ته توهان هرحال ۾
شادي ڪندس.“

لاکي خوش ٿيندي جواب ڏنو ۽ پوءِ هو ڪوٽ
کان ٻاهر نڪري ويو،

باب ڇهون

بوادار ميمون

گهڻن ڏينهن کان، لاڪي سان ڪٿي به ڪو مقابلو
ڪونه ٿيو هو. هو روزمره جي وهنوار کان ڪڪ ٿي
پيو هو. هن جي دل چاهيو ٿي ته ڪٿي نه ڪٿي،
ڪنهن نه ڪنهن سان طاقت ضرور آزمائجي. هو ڳولڻ
نڪري جهنگ ڏانهن هڪڙو طرف وٺي روانو ٿي ويو.
هو هڪ اهڙي گهالي جاءِ تي پهچي ويو، جتي هر طرف
رڳو وڻن جي چانوڻي چانو هئي. اتان هن ڪي هڪ
سٺو پيچرو نظر آيو، جنهن تان هلندو هلندو هو هڪ
اهڙي رستي تي اچي پيو. جيڪو ٻين مان وروڪڙ کائيندو
ڪنهن ڳوٺ ۾ وڃي ٿي پهتو. رستي جي کاٻي پاسي کان
هڪ ننڍو واهڙ هو، جنهن ۾ تيزيءَ سان پاڻي جو
وهڪرو جاري هو. لاڪو واه جو ڪپ وٺي هلڻ لڳو
پر ٿورين وڪڻ کانپوءِ وات تمام سوڙهي بنجي وئي،
جتان واه آڪرڻ لاءِ هڪ بند رکيل هو، اها ڄڻ ته
هڪ اڻ گهڙيل پل هئي. لاڪي بي پر وڃڻ لاءِ، جيئن
ٿي پهر رکيو ته پل جي ٻئي ڇيڙي کان هڪ تمام ڊگهو

ڄاڻو مڙس بيمل نظر آيس، پل ٻنھ سوڙهي هئي ۽ هڪ وقت ۾ رڳو هڪڙو ئي ماڻهو آڪري سگهيو ٿي.

لاکو پل تان ٻار وڃڻ لاءِ مزيءَ سان قدم کڻڻ لڳو. پر سامهونءَ وارو شخص به ساڳيءَ طرح جلديءَ ۾ هلندو آيو، تان ته پئي ڄڻا، پل جي وچ ۾، هڪٻئي جي آمهون سامهون اچي بيٺا. قدآور ۽ ٿلهو ۽ ٿورو شخص پنهنجي جڳهه تي قدم چماڻي بيهي رهيو. ان مان صاف ظاهر هو ته سندس ارادو ڇا آهي. هن نئي چاهيو ته لاکو ٻار وڃي رسيءَ هو ڪرڙين نگاهن سان لاکي کي گهورڻ لڳو. هاڻي حالت اهڙي اچي پئي هئي، جو ٻيا ته لاکو واپس هليو وڃي، جيئن اهو شخص پهرين پل ٻار ڪري وئي يا ته اهو شخص هتي وڃي، جيئن لاکو پل آڪري سگهي. هنن شخص جي گھٽل وجهڻ مان، خبر پئي ٿي ته هو هٿن ٿٽو ڄامعي. پر لاکو به پنهنجي جاءِ تي ان موت سردار هو، جنهنجي سڄي تر ۾ هاڪ هئي، سو پلاسڪي ٿو ڪونهجي اڳيان جهڪي، پوءِ کڻي ڪوبه سورسو چوند هجي؟ هن هڪڙي نظر هيٺ واه تي وڌي، جيڪو مزيءَ سان وهڻي رهيو هو ۽ پوءِ گجندڙ ڇيو:

”منهنجي واٽ تان هتي ڀري ٿي.“ پر هو شخص کس کان مس نه ٿيو.

”اڙي او ٿلهو؟“ لاکو وري ڪوڪيو ”هٿين ٿو پاسون کڻي زوريءَ ڏڪڻو پوندو؟“ هو شخص جواب ۾

رڳو ڏند شيڪي بيٺو رهيو. لاکي حي اکين ۾ رت
لهي آيو.

”تون ڪونه هٽيندين؟“ لاکي پنهنجي ڪمان
- ڀاليندي چيو: ”نه. پوءِ ڏس، اجهڙ ٿيو تو ۽ مزو
چڪاڀان“ اهو چوندي چيلي ۽ تير وجهندي هن ڪمان
کي چڪيو. اهو ڏسندي اهو ڏيڻو جهڙو مڙس هن ڏانهن
وڌي آيو. سندس هٿ ۾ هڪ ٿلهي ٽڪي جهڙي
لٺ هئي.“

”جيڪڏهن تو تير ڪشيون ته مان هينئر جو هينئر تنهنجي
ڪل لاهي ڇڏيندس.“ هن جو چهرو ڪاوڙ ۽ ٿلهي
رهيو هو.

”احمقن جهڙيون ڳالهيون نه ڪر، آئون هڪ لحظي
۾ تير تنهنجي دل سان پار ڪري سگهان ٿو“ لاکي چيو.
”تون ڏاڍو بزدل ٿو ڏسجين“ هن نفرت مان چيو:
”تو وٽ تير ڪمان آهي ۽ مون وٽ رڳو سونٽو!“
”بزدل؟؟ لاکي رڙ ڪئي“ چڱو! مان اجهو ٿو
توڪي ٻڌايان ته مان ڪهڙو بزدل آهيان؟“

هو ڊوڙندو پوئين پيرين واپس هل جي چيڙي تي
ويو ۽ وٽ مان هڪ ٿلهو ٿار پگائين، پنن کان ان کي
صاف ڪري، ساڳيءَ طرح ڊوڙندو هل تي واپس
موٽي آيو.

هل جي بلڪل وچ تي وچ ۾ ٻنهي جو مقابلو ٿيو
۽ ٻنهي پاسن کان سونٽا ڦرڻ لڳا. نيٺ لاکي ان شخصي

جي ڪاهي تي هڪ زوردار ضرب لڳائي. هن به جوابي وار ڪيو. هن جو سونقو لاکي جي مٿي تي ٽپو ۽ مقابلو برابر جو رهيو. لاکي جوش ۽ اڇي سونقن سان وارو وار لائي ڏني، پر ان شخص جي قدم ڌرو به نه لڏيا ۽ هو سندس هر ڪ واري جو جواب سختي سان ڏيندو رهيو. نيٺ آهستي آهستي لاکو مٿس اثرانداز ٿيڻ لڳو پر جڏهن کيس پنهنجي ڪٽل جي پڪ ٿي وئي، ان وقت هن جو پير ڪسڪي ويو. زوردار شپڙاڪ سان وڃي واه ۾ ڪريو. مينهن پوڻ ڪري واه ۾ آڻل آيل هئي ۽ وچ ۾ ته پاڻي ڪافي گهرو هو ۽ هو پاڻي ۾ غوطا کائڻ لڳو.

”هڏاه دوست! تون ڪٿي آهين؟“ ٿلهي ماڻهوڙو آواز ڏيندي چيو. لاکي پاڻي ۾ گهٽجندي جواب ڏنو ”تنهنجو وار برابر زوردار هو“

”هاڻي تو هار مڃي آهي، ته اڄ ۽ ڀلي تون ٿي پهرائين پل پار ڪر“ لاکو واه مان نڪري آيو. هن جا ڪپڙا پاڻي ۾ ڇڏي ڌر تي پيا هئا. هو اجنبِي شخص وٽ پهتو ۽ پڇيائين ته ”تون ڪير آهين ۽ ڇا ڪندو آهين؟“ ان شخص ڪنڌ لوڙيندي جواب ڏنو.

”ممون ڪي ڪوبه ڪم نٿو ملي. هرڪو سرنديءَ وارو نوڪر رکڻ کان ڪترائي ٿو. هو ممونءَ کان پنهنجي مرضيءَ جو ڪم وٺڻ گهرن ٿا، پر ممونءَ سان اهو مشڪل آهي جو هو هر ڪم پنهنجي مرضيءَ

سان ڪرڻ گهري ٿو. ڀلا ڪنهنجي همت آهي جو،
 ممونءَ جي هوڏ جي آڏو ٿي بيهي ۽ کائڻس پنهنجي
 مرضيءَ تي ڪم وٺي؟ ” ڀلا ٿو ته پنهنجي سڃاڻپ
 ڪانه ڪرائي؟ ”

” آئون سردار لاکو ڦلاڻي آهيان! ”

” بلاشڪ تون بهادر آهين، ٿو وانگر سينو سامي
 مون سان ڪوبه دوبرو نه وڙهيو آهي. مون جهڙي
 تنهنجي ساراهه ٻڌي آهي، ان کان وڌ مان لهين ”

” آئون بهادرن جو قدردان آهيان! تو جهڙي هوڏي
 ۽ ارادي جو ڀڪو شخص اڃا نائين مون کي نه گڏيو
 آهي! ڇا تون منهنجي ڪوٽ ۾ منهنجو ٻيلي ٿي رهڻ
 پسند ڪندين؟ ”

” تو جهڙي هڏڙوڪي ۽ بهادر سان ساٿ ڏئي،
 مونکي ڏاڍي خوشي ٿيندي. ”

لاکي ورائيو ” ڪوٽ ۾ منهنجا ٻيا به جائنثار ٻيلي
 رهن ٿا، آهي توکي وڙهڻ جو هرڪو فن سيکاريندا
 تيرانداڙي، تلوار بازي، بلهه ۽ ٻي هرڪا زور آزمائي... ”

ممون ان کان پوءِ ڪوٽ ۾ رهڻ لڳو. هو حملي
 ۾ ٿي لاکي جي ساٿين ۾ مقبول ٿي ويو. سڀني هن
 جي طبع جي آڪڙپائي ۽ هوڏ کي سمجهي ويا هئا ۽
 کيس هرڪو پسند ڪرڻ لڳو. لاکو هر مهل تي کيس

ٻاڻ سان وٺي ويندو هو يا جڏهن اڪيلو نڪرندو هو
 ته ٻنيان ڪوٽ ۾ سڀني همراڻن جو سرواڻ ڪري ويندو
 هوس ۽ سڀني ساٿي خوشي ۽ سان هن جي فرمانبرداري
 ڪندا هئا.

—

باب سئون

پير مرد جو فریاد

صبح جو سھائيندڙ سمو آھي. سائين ٻنھن ۾ سنگ
لھرائي رھيا آھن. ٿڌڙي ٺٽڙي ھوا انسانن ۽ ٻين ساه
وارن کي مست بنائي ڇڏيو آھي. ٻني جي ڀرسان، ڪو
پاسي کان، ھارين نارين جون جڳھيون ٺھل آھن. ھاري
۽ ھاريائون سنگ لڻي ۽ اُن رانئين رھيا آھن. نار ۾
ڍڳو ڦري رھيو آھي. لوئين مان پاڻي وھي، موريءَ مان
لنگھي، ٻنھن کي تار ڪري رھيو آھي. آسمان تي ڪڪر
ڇانيل آھن. سڄي فضا تي چڻ مستي آيل آھي. ماڻھو
خوشيءَ کان ساز وچائي گيت گائي رھيا آھن. حيوان
موج ۾ اچي ڪنڌ لوڏي جھومي رھيا آھن تہ پکي بہ
مٿيون لائون لنوي رھيا آھن. ھيءُ ساڻو ستابو ڳوٺ
ڪوٽ ڦلاڻي جي ويجهو آباد آھي ۽ ساري پٿر جو
سردار لاکو ڦلاڻي آھي.

اجھو ھو سفيد گھوڙيءَ جو سوار، پنھنجي ڪوٽ
کان ٻاهر نڪتو آھي. ھري ھري گھوڙي کي ھلائي
رھيو آھي ۽ چپن ۾ ڪجھہ جھونگاري بہ رھيو آھي.
شايد وڻندڙ موسم ھن کي بہ موھي وڌو آھي.

اجهو سورج آڀريو. رات وهائي!
 مان ديس دلاور. لاکو ڦلاڻي.
 آزادي آ. سونهري سڀنيو پنهنجو،
 تير و تلوار، ٿيو آ. ڳهڻو پنهنجو،
 دروهيءَ سان ٿئي. پل هڪ هڪ ڪاڻي،
 مان ديس دلاور. لاکو ڦلاڻي
 ڪاڇ ويڳاڻا نه ٿيندا. راجن جا،
 پاڻ نه نيٺ ڀرجندا. پاڳين جا،
 ڪو نه ڪو رکبو. جهل پلاڻي،
 مان ديس دلاور. لاکو ڦلاڻي!
 ڏاڍن جا ڏاڍ ڏهر ڇڏبا مڏائي،
 پرمارن جا ڪوٽ ڦهر جا ڏاهي،
 پورهيت ٿوسان همراہ ساڻي،
 مان ديس دلاور لاکو ڦلاڻي.

هو ساڳي رفتار سان ميدان مان لنگهي، ڳوٺ ۽
 ڀرسان هڪ ٻيچري کان لافڪهائون ٿي رهيو هو، جو
 سندس گهوڙيءَ جي واڳ کي ڪنهن پير مرد پنهنجي
 ڏڪندڙ هٿن سان روڪڻ جي ڪوشش ڪئي! هن وڏي
 سڌ رڙ ڪئي:

’او ابا گهوڙو جهل‘

’لاڪا، ڏٺيءَ جي نانءُ منهنجي واهر ڪر.
 لاڪي ٻچڪار ڏئي لکيءَ کي بيهاري ڇڏيو ۽ پاڻ
 لهي زمين تي ٿي بيٺو!‘

’پير مرد توکي ڪنهن ڏکيو آهي؟‘
 ٻوڙهو مڙس لاڪي جي پيرن تي ڪري اوچڪارون
 ڏئي روئڻ لڳو. لاڪي هڪدم ٺوڙي پير مرد کي مٿي
 ڪنيون ۽ چيائينس!

’ٻوڙها ٻڌاه ڪٿان آيو آهين؟ تو سان ڪهڙو ظلم
 ٿيو آهي؟‘

’پير مرد پنهنجا ٻوڙها ٻوڇڻ سان اڪهندي چيو:
 ’لاڪا آئون جنهن پٽ پڙهندو آهيان، سو سردار ڏکاڻي
 جو راجواڙو آهي! مون سان ٻين سڀني غريبن سان
 ظالم ڏکاڻي ڏاڍا ڪيس ڪيا آهن. هن جي راج ۾
 ڪنهن جو به وهانءُ سندس مرضيءَ کان سواءِ نٿو ٿي
 سگهي. هو جنهن سان گهري ٿو، تنهن سان سڳابندي
 ڪرائي ٿو.‘

لاڪي وري پڇيو:

”تون ڇا ٿو چاين؟ تنهنجو ڪير ٿو پرڻجي؟“
 ”لاڳا بچين سٺن، منهنجي نياڻي ويٺي آهي. مائٽس
 نه ننڍي هوندي ئي گذاري ويئي. سون لاڏ ڪوڏ سان
 نڀائي وڌو ڪيو اٿاس.“

”سردار ڏکائي هوڏ ڪئي آهي ته منهنجي ڌيءَ جو
 سڱ راج جي هڪڙي پوڙهي مڙس کي ڏنو وڃي.“
 سردار لاڳي پڇيو ته: ”تون پنهنجي ڌيءَ ڪنهن
 سان پرڻائڻ گهرين ٿو؟“

پوڙهي ورائيو: ”مان پنهنجي نه ٿي ’نازل‘ جي شادي
 گل سان ڪرائڻ چاهيان ٿو. هو اسانجو پنهنجو رت
 آهي، منهنجي وڏي ڀاءُ جي نشاني آهي.“
 ”تنهنجي ڀائٽي سان پرڻائڻ ۾ سردار ڏکائي کي ڇڏڻ
 به ڪهڙو اعتراض ٿي سگهي ٿو؟“

”سردارن جي پٽر آهي ته هو ڪنهن به چوڪريءَ
 کي راج کان ٻاهر پرڻائڻ جي موڪل نه ڏيندا آهن، پوءِ
 چون ٿا اهو سڳو سوٽ ٿي هجي. ’گل‘ هتان ڪڇ
 ڪو، پري اوڀر طرف ٻئي راج ۾ ڄائو پيو آهي ۽ اتي
 ئي جهنگ ۾ پهون پهرائي گذران ڪندو آهي. ڏکائي
 جو چوڻ آهي ته ڌارين راج جو ماڻهو وٽس پير به نٿو پائي
 سگهي.“

سردار لاڳي وري پڇيو ته ”گل به تنهنجي ڌيءَ سان
 شادي ڪرڻ ۾ برابر راضي آهي يا نه؟“
 ”ٻاٻل گل تمام سچو چوڪري آهي، هنن جي به

نازل سان شادي ڪرڻ تي دل آهي. پسر سردار جي
فيصلي کانپوءِ نااميد ٿي هن پٽ ۾ اچي ويٺو آهي.

”پوڙها، تون بلاشڪ منهنجي پٽر تي لڏي اچ
منهنجي ڌيءَ جو وهاءُ به هتي اچي ڪراه.“

”نه منهنجا سائين، سردار ڏڳائو ڪنهن به طرح لڏڻ
نه ڏيندو. اوطاق ۾ وڃي رحم لاءِ به ٻاڏايو هئومانس پسر
هن الٽندو به ٿي ڇها واهي ڪڍيا. ايندڙ سهائي سومر تي
وهاءُ رچائڻ جو ڏهنهن به ٻڌي ڇڏيو اٿن.“

اهو ٻڌندي لاکي جو منهن سرخ ٿي ويو، هن
فيصلي ڪن انداز ۾ چيو ته: بس، بس پوڙها، تون وڃي
شاديءَ جي تياري ڪر. ”ايندڙ سهائي سومر تي نازل
جي شادي ضرور گل سان ٿيندي!“

لاکو لانگ ورائي، گهوڙيءَ تي سوار ٿيو، پر وري
منهن ورائي ڀڄڻ لڳو: ”پوڙها، تون ڪهڙي گهوٽ ۾
رهندو آهين، جتي وهاءُ ٿيندو.“

”پوڙهي ڦرت ورائيو: آئون گهوٽ سرهي وسڻن جو
رهاڪو آهيان، جيڪا امرت ٿو وٺ آهي. اها وسندي
به سردار ڏڳائي جي راجوڙي ۾ شامل آهي.“

اهو ٻڌندي لاکي گهوڙيءَ کي پيرن سان اڙي هڻي
لغام کسي ڇڪ ڏئي ۾ سڌو رستو وٺي روانو ٿي ويو.
اڃا ٿورو پنڌ پرتي ويو ته سندس ڪن تي مرليءَ جي
مٽر آواز جو ٻُلا ٻيو. هن گهوڙيءَ کي بهاري ٺهاريو
ته ڏٺائين ته سامهون وٺ جي چانو عيٺان هڪ ڳيرو

نوجوان مرليء مان سر ڪڍي رهيو آهي. لاکي ويجهو وڃي، ٻچا ڪندي چيو ته:

”نوجوان تون هن جهنگ ۾ ڪهڙي هاج سان ويٺو آهين؟“ هن مرلي چپن تان لاهي ورائيو ته:

”سائين مان ڪنهن به هاج يا ڪرت سان لڳل ناهيان. منهنجي دنيا ئي اوندھ ٿي ويل آهي. منهنجي جيئن جو ڪوبه سبب نه رهيو آهي.“

سردار لاکي مشڪندي چيو ته تنهنجو ٽالو گل آهي. نوجوان فرسائيءَ مان جواب ڏنو ته ”ها، مان ئي ناسراد گل آهيان جنهن جي پيار جي دنيا ويران ٿي چڪي آهي، منهنجي محبوبه جي شادي به پوڙهي رئيس سان ٿي رهي آهي! پر پر نوجوان جواب ڏيندي اوچتو رکجي ويو ۽ عجب مان گهوڙيسوار ڪي ڏسڻ لڳو پوءِ ٻڪرم پڇيائين ته: مهربان توکي منهنجي نالي جي خبر ڪيئن پئي! تون ڪير دلير پهلوان آهين؟“

لاکي اتر ڏس ته: ”آئون لاکي جو دل گهريو دوست آهيان، تو ڪڏهن لاکي کي نه ڏٺو آهي؟“

نوجوان چيو ته: ”آئون هن پٽ ۾ پهريون ڀيرو آيو آهيان ٻڌو اٿم ته لاکو وڏو پهلوان مڙس آهي ۽ غريبن جو هڏوڪي مددگار آهي.“

لاکي چيس ته: تون دل نه لاه، تنهنجي شادي خواهش مطابق ٿيندي. پر پوءِ توکي هڪڙو انجام ڏيڻو

پوندو. نوجوان هڪدم ڪٽاڻي ۽ سان جواب ڏنو: ”آئون هرڪو انجام پاڙڻ لاه تيار آهيان.“

”تو کي شادي ۽ ڪا ٻيو پنهنجو ڳوٺ ڇڏي، لاڳي ڦلاڻي ۽ جي ڳوٺ ۾ هلي رهڻو پوندو، جتي توهانجي سلامتي آهي.“

”ٻاڪل ائين ئي ٿيندو.“

لاڳي چيس ته: ”پوءِ تون شام مهل لاڳي ڦلاڻي ۽ جي مهمان سراه ۾ ضرور اچجان، جيئن تنهنجي من جي مراد پوري ٿئي.“

نوجوان وري ساڳيو سوال ورجايو ”پر سائين، مان ٻچي سگهان ٿو ته منهنجي باري ۾ اوهان کي ڇڪجهه ڪيئن معلوم ٿيو؟“

لاڳو گهوڙي تي سوار ٿي ويندو ۽ واپس ورائيندي چيائين ته: ”بس نوجوان شام جو سردار لاڳي ڦلاڻي ۽ سان ملاقات مهل، توکي ڇڪجهه معلوم ٿي ويندو!“

نوجوان پٺيان واکو ڪندي چيو ته: ”آئون ته برابر ايندس پر اهڃاڻ لڳن ۽ ته تون پاڻ لاڳو ڦلاڻي آهين؟“

لاڳي ورندي ڏهندي وڏي آواز ۾ چيو ته: ”ايشن ئي سمجه.“

سردار ايترو چئي گهوڙي کي چي ڏئي تيز ڪيو. هو دل ٽپي دل ۾ سڄي وات سوچيندو رهيو ته ڪيئن

ٺازل جو نڪاح پوڙهي رئيس بدران گل سان ٿي
 وڃي. ڪوٽ ۾ پهچي هن سنگتين سان صلاح
 ڪئي. سڀني گڏجي هڪ رت رتي، جنهن تي وهانءُ
 واري ڏينهن عمل ڪرڻو هون.

باب اٺون

گل جي شادي

نما شام جو وقت آهي. سج جا پاڇا، ڌرتيءَ تان هٽي، مٿي وٺن جي چوٽين تي لڙي رهيا آهن. اڄ سرهي وسنڻ ۾ چوڌاري شادمانا ٿي رهيا آهن. جت ڪٺ ڪهما گهمي ڏسجي ٿي. هڪ پاسي کان ڪڪاوان پونگا اڏيل آهن، جتي راڳ جي رس رهاڻ لڳي پئي آهي. زناني آواز ۽ لڏن جو پڙلاءُ لنگهنڙن جي ڪنن ۾ ڀري پيو. ميدان کان ڀرپور ڊپ هيٺان نوجوان ٻلهڙو ڪهڙي رهيا آهن! ڪي وري بازن ۽ چنبن سان زور آزمائي ڪي لڳا پيا آهن. ننڍڙا ٻارڙا سڄي ميدان تي ڊوڙون پائي رهيا آهن. ڪي مڙس ماڻهو وري پنهنجي ڪچهري مڇايو ويٺا آهن ۽ گجهارتن جي ڏي وٺ سان دل پيا وندرائين. هڪ پاسي کان ٻرندڙ ڪاٺين جي چلهن تي ديگيون پيون دسجن پلام ۽ ڪورمي جو واس چوڌاري فضا ۾ پکڙيل پيو آهي.

سج جي روشني گم ٿيندي وڃي پئي ۽ اوندھ پنهنجا پَر پکيڙي رهي آهي. هاڻي چوڌاري ڄاڻيون ٻاري روشني ڪئي ويئي آهي. سڀئي ماڻهو جدا جدا

منڊليءَ کي ڇڏيو وڏي ميدان تي اچي گڏ ٿيا آهن. پهرين صف ۾ گھوٽ جا پريا مٿس ۽ راجاڻا مزد ويٺا آهن. انهن جي پٺيان ٻي صف ۾ گھوٽن مان، آيل مهمان ويٺا آهن. سڀني کان پڇاڙيءَ ۾ وري نوجوان ۽ انهن جا ٻاهران آيل سنگتي ويٺا آهن. ڪنهن مهل گھوڙي تي هڪ ٿلهو متارو سوار آيو، جنهن کي وڏي ڀڳ، ٻڌل هئي. سڀني اٿي هن کي آدرپاءُ ڏنو ۽ ڪپس کيڪاريو. پٺيان ويٺل بس ادب وچيان هٿ ٻڌي ٻيهي رهيا. اهو سڄي راج جو ڀڳ دار سردار ڏگاڻو خان آهي، جيڪو پنهنجي ڪوٽ کان ڪهي شاديءَ ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ پهتو آهي.

اوچتو ئي اوچتو، مڱڻهارن جو ٿولو، شرنايون ۽ دهل وڄائيندو ظاهر ٿيو، جن جي اڳيان هڪڙو ناچو ناچ وجهي رهيو هو. ٿولو سازن سان وڄت ڪندو ۽ ناچو جهمر مٽندو اڳين قطار جي وچ ۾ ٻيهي پنهنجو هنر ڏيکارڻ لڳا. سڀني وهان ۾ ويٺل ميزبان ۽ مهمان هنن کي حيرت ۾ ڏسڻ لڳا، پر هنن اهڙي ناز ۽ انداز سان پنهنجي فن جو مظاعرو ڪيو، جو سڀني کين ڏسڻ ۾ محو ٿي ويا. ڪنهن کي ڪا سمڪ ئي ڪانه پئي ته اهو ٿولو ڪهڙي هنڌان پهتو آهي ۽ ڪنهن گهرايو آهي؟ هنن پهر اڌ خوب ڌمالون ڪڍيون ۽ گهاٽي وڄائي ڇڄ وجهي، سڄي مجلس تي سنگمت جو سحر طاري ڪري ڇڏيو ۽ جڏهن بس ڪمائون ته ڇوڌاري واه واه ٿي ويئي.

سردار ڏکائي هڪدم اُٿي ٿولي جي مڱ شرنائي واري جي پٺي ٺهري ۽ چيائينس ته ”جس هجيو مهڙي وسيلي وڃت ۽ سازا اڳي ته ڏهن به توهان جي ٿولن کي ڪونه ٻڌو هوسون. فقير ڪهڙي پٺ سان آيا آهيو؟“

هن جواب ڏنو ته ”ماڻه مولا جو آهي، اسين سڀني جا خدمتگار آهيون، رڳو لاڳ وٺڻ لاءِ آيا آهيون، دها ڪري جيڪو دانءَ ڏيندو، اهو وٺي هليا وينداسون.“

”بيشڪ بيشڪ اوهن لاڳ جا حقدار آهيو. هن ناچوءَ به نچڻ سان دنگ ڪري ڇڏيا آهن!“

مگههاري مشڪي جواب ڏنو ”ها سائين بروبر هي وڏو ڪيڏاري آهي. نڪاح مهل اوهان کي رهي به ڪيڏ ڏيکاريندو.“ اوهان سردارن جي سخا ڏسي ري سڏا چيو حاضر ٿيون.“

سردار چيو ته: ”پلي پلي ڪري آيا. جيءَ آيا نچ آيا. هاڻي چني ۾ هلي ويهو. راج سمان گڏ ماني ڪاڻي ڍڙ ڪريو. نڪاح پڙهڻ کانپوءِ ٻيو دس وڃائجو.“ رات جا ٻه ٻهر گذري چڪا هئا. چند آسمان تي ڪڙيو بيٺو هو. چانڊوڪيءَ جي سهائي روشنيءَ ۾ سارو ميدان وهنجي رهيو هو. گهوت به موڙ ٻڌي سهرا لٽڪائي ويٺو هو ۽ ڀرسان نڪاح پڙهڻ وارو مولوي به اچي ويٺو!

مولوي گهوت کان نالو پڇيو ته هن ٺهه ٻه جواب ڏنو ته ڪل! اڙي هي ڇا؟ سڀ حيران ٿي ويا. گهوٽهن

۾ ٽه جنسي هاءِ دوس مڃي وٺي. گهٽ جڏهن سهر
 ڪٿي مٿي نهارن لڳو تڏهن سڀني ڏٺو ته اهوئي نوجوان
 آهي، جيڪو مڱهندارن جي ٿولي سان نچي رهيو هو!
 جيڪي مڱهندار هئا تن به هيئن شهناين ۽ دهان بدران
 مٿن ۾ تلوارو ۽ پالا هئا، جيڪي اڀا ڪريو پهرين صف
 ۾ بيٺا هئا. سڄي شرفاڻي وڃائيندڙ سڀني کان اڳ ۾
 تلوار جهليو بيٺو هو. پر هيئن ڪيس پٽڪي بدران ڪاري
 پڳ پهريل هئي. ۽ منهن ٽان ڏاڙهي به غائب هوس
 رڳو سنهيون مڇون رکيل هوس. اڳيان ويٺلن مان
 ڪنهن رڙ ڪندي چيو ته ”اڙي شهناڻي ۽ وارو سردار
 لاڪو ڦلاڻي!“

سردار لاڪي ڦلاڻي چيو ته ”خردار جيڪڏهن ڪو
 پنهنجي جاءِ تان چڙيو آهي ته سندس سر قلم ڪيو
 ويندو.“ پوءِ وڏي واڪي سان چيائين ”مراوي، شاهد
 ويٺا آهن تون نڪاح پڙهه ته پنهنجي سير جو خير
 نه سمجهجائين!“ مولوي نٿر نڪڙ ۾ نڪاح پڙهيو ۽

۽ دعا به جهٽ ۾ گهري پوري ڪئي.
 هيءُ اوچتي ڪارروائي اهڙي ته عجب ۾ وجهندڙ
 هئي، جو سردار ڏڱاڻو بت بنجي ويو. کيس ڪا سڏي
 نه رهي ته هو ڇا ڪري! ڪا مهل خاموش رهڻ کانپوءِ،
 جڏهن هن سرت سنڀالي ٿڌهن هڪل ڪندي چيائين ته
 لاڪا! توکي پنهنجي راج ۾ هيءُ ڏاڍ مسٽي ڏاڍي
 مهانگي پوندي!“

لاکي ورندي ڏني ته ”مون کي ان ٻالھ جي ڪا
 پرواه ناهي. آئون ڪنھن مظلوم جو سڏ اونائي، ان جو
 ڪاڇ ڪرائڻ آيو آهيان!“

ڏکڻي چيو ته: هي پنهنجي پورهيت جي ڏي جو
 ڪاڇ آهي، نيٺ به تنهنجو اسان جي راڄ جي ماڻھن
 ۾ ڇا وڃي؟“

لاکي چيو: ”ڏکڻا، تون پليل آھين، پورهيت نه
 تنهنجو آھ نه منهنجو. پورهيت صرف ڌرتيءَ جو ٿيندو
 آھ ۽ مان ڌرتيءَ جي ننگ ناموس جو ڪوالو آهيان.“
 ”لاکي! تنهنجو خرستون سھڻ کان ٻاهر ٿي ويون
 آهن، آئون سڀني راڄن کي تنهنجي ڏاڍاين خلاف پڙڪائيندس.
 ڄام نگر ۾ سلطان ڏانھن به دانھين ويندس. توکي ان
 ڪٿي جي سزا اوس لوڙڻي پوندي.“

”مون کي نتيجي جي ڪابه ڪاڻ ناهي. غريب
 ديسواسين جي تيسين ڪم ايندو رهندس، جيسين سسي
 ۾ سامه اٿم“ ائين چوندي لاکي پنهنجي ساٿين کي حڪم
 ڪيو ته:

”ساٿيو! سڀئي ميدان کان ٻاهر نڪرو! ڳوٺ کان
 ٻاهر جتي ٻيا ساٿي انتظار ۾ بيٺا آهن، تن سان هلي
 ملو. ها پر خبردار جيڪڏهن ڪو اسان جو پوڄو وٺي
 ته پنهنجي سر تان آھو کڻي پٺيان اچي!“

ڳوٺ جي ڪنھن به ماڻھو هنن سان منھن آڏي
 ڪانه ڪئي. چوٽ جيئن ته ڪاڇ هو ان ڪري ڪنھن
 به ڪو هٿيار پنھوار پاڻ سان ڪونه آندو هو. پھر ته

گهڻن ماڻهن جي مواندن مان ائين ٻڌي لڳو ته ڇڻ ان
 ڪاروائيءَ تي دل ٿي دل ۾ سرها هجن. سردار ڏکائي
 جو ڪوٽ به ڳوٺ کان گهڻو پري هو. هو رات جي
 وڌيڪي ۾ پنهنجا ماڻهو گهرائي نٿي سگهيو. ڏکائي
 جي راج وارن سمجهو ته لاڳو ڳوٺ جي ٻارن پنهنجا
 ٻيا هٿيار بند سان بهاري هوندا. جيتوڻيڪ ائين ڪونه
 هو. لاکي سياپ کان ڪم وٺي ڏهڪاءُ وجهڻ لاءِ
 پنهنجي همراهن کي ڄاڻي وائي اهڙي ڳالهه چئي.

لاڳو ۽ سندس ساٿي بنان ڪنهن اٽڪاءَ جي ڳوٺ
 مان سلامتيءَ سان نڪري ويا. هٿين مان گهوڙا اچي
 ڪڍيائون. سڀ کان اڳ ۾ گهوٽ ڪنوار کي هڪ
 گهوڙي تي بيهڻ ويهاري اڳيان ڪيائون. نازل جي
 ٻوڙ ۾ پيءُ کي به پاڻ سان گڏ وٺي هليا، چانڊوڪيءَ
 جي سهائيءَ ۾ هنن کي گهوڙن هڪٻئي ۾ ڪابه تڪليف
 ڪانه آئي. سج اڀرڻ کان اڳيئي هو پنهنجي ڪوٽ تي
 پهچي ويا.

باب ٺاڻون

سوداگر ۽ ڀنگ

سردار لاکو ٺلاڻي پنهنجي ڪوٽ ۾ ويٺو آهي. هڪ ساٿي ٻاهران اچي ڄاڻ ڪري ٿو، ته ڪو مسافر ساڻس ملاقات لاءِ آيل آهي. لاکو ڪوٽ اندران اوطاق ۾ پهچي وڃي ٿو. هڪ پيڪيدار ڪپڙا پھريل پرديسيءَ تي نظر پوي ٿي، جيڪو ڪتولي تي لپتل آهي، پر لاکي کي ايندو ڏسي ملڻ لاءِ اٿي بيهي ٿو. لاکو کي ڀندي ڪاٽس حال احوال وٺي ٿو.

”پرديسي تون ڪٿان آيو آهين، تنهنجي ڪهڙي منزل آهي؟“

”مان سوداگر آهيان، تمام ڏوراهين ڏيھ، کان پهتو آهيان. ڄام ننگر منهنجي منزل هئي، پر واٽ تي سارو مال قرجي ويو اٿم. هاڪ ٻڌي تنهنجي در لنگهي آيو آهيان، اميد اٿم ته مابوس ٿي ڪونه موٽندس!“

”نوسان ڪهڙي ڦر ٿي آهي؟“

”مون پاڻ سان پنج تمام قيمتي گهوڙا آندا هئا. انهن کي ڄام ننگر ۾ ڪپائڻ جو ارادو هو، ڇو ته اتي سٺي قيمت ملڻ جو آسرو هوم پر منهنجي بدبختي جو

جهنگل ۾ ڪي ڦورو گهوڙا ڦري رهندا رهيا ۽ منهنجي نوڪر کي به قتل ڪري ڇڏيائون.“
پوءِ توڇا ڪي؟ لاکي وڌيڪ معلوم ڪرڻ لاءِ پڇيو.

”آئون ويجهي راج ۾ لنگهي ويس. ڪٿان به جانورن جو سڳ نه مليو. سردار ڏونگر وٽ داد رسيءَ لاءِ فرياد ڪيم، مگر هن صرف هڪڙي شرط سان جانورن ورائڻ جو واعدو ڪيو آهي. هن چيو ته اها ڌاڙيلن ڦر ڪئي آهي ۽ سال موٽائي ڏيڻ واسطي انهن کي پنگ ڏيڻو پوندو آهي.“

”پنگ لاءِ ڪيترو ناڻو گهرن ٿا؟“

”هو پنگ لاءِ پنج سؤ ناڻي جا گهري رهيو آهي، پر مون وٽ هن وقت نه ڪوڙي ڪوڙي به هڙ ۾ ڪانهي.“

لاکي ورائيو: ”سوداگر! تون منهنجو مهمان آهين. منهنجي اوطاق ۾ ڪجهه ڏينهن ٽڪي آرام ڪر. توکي تنهنجا گهوڙا ضرور واپس ملندا.“

لاکي کي اڳيئي خبرون مليون هيون، ته ان علائقي ۾ ڪوبه رات جو سڳ سان سمهي نٿو ٿئي ڪري، ڏونگر وڏو پائيدار هو. سندس ڌاڙيلن چوڌاري رڻ ٻاري ڏنو هو ۽ غريب غريبي کي آڙاري ڇڏيو هو. انهن ڏاند، ٻڪري، ڍڪي، اٺ توڙي گهوڙا، جيڪو هٿ لڳن ٿي، سو ڪاهي هليا ويندا هئا ۽ پوءِ جڏهن سردار ڏونگر

کي پئنگ پري ڏبو هو، تڏهن مال موٽي ملندو هو ۽
۽ ڪڏهن ڪڏهن ته رقم تان به هٿ ڌوئي ويهڻا پوندا
هئا. لاڪي پهرين 'گل' کي ڏونگر جي ڳوٺ ڏانهن
موڪايو، جيئن هو سڳ لهي اچي.

گل ويس بدلائي ويو ۽ هن ڏينهن کانپوءِ موٽي اچي
ساري حقيقت کان پنهنجي سردار کي واقف ڪيائين!
لاڪي پرديسيءَ کي ڪجهه سمجهايو ۽ هـو ڏونگر
جي ڪوٽ ڏانهن روانو ٿي ويو.
"سردار، مان پئنگ پرن لاءِ تيار آهيان!" سوداگر
ڏونگر کي چيو!

ڏونگر جي منهن جو رنگ لهي ويو ڇو ته سندس
نيت اصل گهوڙن ڦهائڻ جي هئي. هن سمجهو هو ته
سوداگر ايڏي وڏي رقم جو بندوبست هرگز ڪري ڪونه
سگهندو. هن سوداگر جي ڳالهه ٻڌي حيران ٿيندي چيو ته:
"پر، تو ايتري ناڻي جو نيت به ڪيئن بندوبست
ڪيو؟"

"ناڻو مون کي هڪ سخي سردار ڏيڻو ڪيو آهي،
ڄام ننگر مان موٽي کيس قرض واپس ڪندس." هـن
جواب ڏنو.

"ڇا تون لاڪي ڦلائيءَ جي ڳالهه ٿو ڪرين!"
"بلڪل اهيئن ئي آهي!"

ڏونگر ڳالهه ٻڌي چرڪجي پيو. لاڪي جي ماملي
۾ تنگ اڙائڻ تي دل ٿي دل ۾ خارون کائڻ لڳو. هن
خيال ڪيو ته هن پيري جانور کي موٽائيندو، پر پوءِ

موقمي ماڻ تي لاڪي کان ضرور پنهنجو ويسر ٻاڙيندو.
هن ٻاهران منهن تي مشڪ آئيندي چيو ته:
”ٺيڪ آهي. ٺيڪ آهي، توکي تنهنجا گهوڙا ملي ويندا.“
”مان سپاڻي صبح ساجهر ئي نائوڪڻي پهچي ويندس.“
سردار!

سردار ڏونگر جواب ڏنو ته: ”ها، آئون صبح جو
گهوڙا پاڻ وٺي ايندس ۽ گهريل نائو وٺي، تنهنجي امانت
تنهنجي حوالي ڪبي. پر پوءِ جي صبح جو نه پهتن
ته، آئون پنهنجي واعدي جو هرگز ذميوار نه رهندس!“
”مون کي منظور آهي سردار!“ سوداگر ورائيو. هو
ٿوري دير رکي چوڻ لڳو: مان ڳوٺ ڪسان ٻاهر وٺڻ
جي جهنڊ وٽ اوهان جو انتظار ڪندس!“

سردار ڏونگر چيو. ”ٺيڪ آهي، ائيني ملاقات ٿيندي!“
لاکو ڦلاڻي پنهنجي ساٿين سان مسافري ڪندو،
پنپرڪي مهل ڏونگر جي ڳوٺ ٻاهران اچي پهتو. سوداگر
به مقرر جاءِ تي پهچي، گهوڙي سان لهي پيو. ٿوري
دير ئي ڌڙ جا بادل اٿندا نظر آيا ۽ مٿي جي رڌ
۽ گهوڙا سوار، اچي رهيو هو. جنهن جي هٿ ۾
رسي جهليل هئي، جنهن سان واڳيل پنج گهوڙا به
سرڪندا پئي آيا. انهن جي پٺيان وري ٻه ٻيا هٿياربند
گهوڙا سوار هئا. جيڪي سردار ڏونگر جا ٻولي هئا.
ڏونگر ويجهو ٿيندو، آهستي آهستي وٺڻ جي جهنڊ
پٺيان اچي پيو. سوداگر هن کي ڏسي، گهوڙي جي هني

اندران ناڻي جي ڳوٺري ڪڍي مٿي هٿ ۾ جهلي ۽
واڪو ڪرڻ لڳو.

”سردار مان انجام موجب ناڻي سان حاضر آهيا!“

سردار ڏونگر رسي هٿ ۾ جهلي گهوڙن کي ڇڪيندو
هن تائين پهتو. هن ڳوٺري سوداگر جي هٿ مان ورتي
۽ ڪولي ڏسي پڪ ڪري بند ڪئي. پوءِ گهوڙن جي
رسي سوداگر جي هٿ ۾ پڪڙائي هو ويندي. هل
چوڻ لڳو.

”هاڻي پنهنجا جانور قابو جهل! وري نه ويٺائجين!
پر ٻڌ، سردار لاکي کي ڇڏجين ته اگر هن منهنجي پٿر
۾ پير پائڻ جي ڪوشش ڪئي، ته اهو سندس زندگيءَ
جو آخري ڏينهن هوندو!“

سوداگر ورائيو ته ”حاضر سائين، ضرور چوندو سانس!“

اوچتو ئي اوچتو وٺڻ جي جهنڊ مان ڪارا ڪپڙا
ڏيکيل، هڪ سوار پٿرو ٿيو جنهن ڄامائو رسي کي زور
سان ڦيرائي اڇليو ته اهو سڌو ئي سڌو ويندڙ سوار جي
گردن ۾ وڪوڙجي ويو! ۽ هڪ ئي چڪ سان ڏونگر
ڌو ٻٽ تي اچي ڪريو!!

هن لاکي کي ڏسي زور سان رڙ ڪئي. ”اڙي پڪڙيو
بد معاش کي!“

جيسين ڏونگر جا مددگار پهچن ٿي پوئڻ تنهن کان
اڳي، لاکي تلوار ڪڍي ورتي ۽ فرش تي ڪريل ڏونگر
جي ڇاڻيءَ تي نوڪ رکي چوڻ لڳو:

”خبردار جيڪڏهن ڪو هيڏانهن وريو آهي، ته
تلوار سيني کان پار ڪيندو سانس!“ پوءِ ڏونگر جي اکين
۾ اکيون وجهي چوڻ لڳو.

”ياد رک، اڄ کان پوءِ تو غريبن جا وهڻ ڪاهرايا
پيگ ورتو ته تو ي نيست فابود ڪري ڇڏيندس.“
ڏونگر جا پيلي جهڻ پٽ ۾ بدليل حالت ڏسي حيران
ٿي ويا. سڌو ڪوٽ ڏانهن گهوڙا ڊوڙائيندا ڀڄڻ
لڳا، جيئن ٻين همراهن کي گڏ ڪري، لاڪي تي ڀرپور
حملو ڪن!

لاڪي پاڻ سان گڏ پنج ساڻي ٻيا به آندا هئا، جي
اڳيئي لڪندا ڇپندا ڪوٽ پهچي ويا. ڪوٽ ٻاهران
هڪ وڏي گول ميدان تي وڙو اڏيل هو. وڙو مٿان کليل
هو ۽ رڳو چوڌاري ڍنگرن جو لوڙهو آيل هوس. اندر
وڃڻ لاءِ ٻن پاسن کان ڪاٺ جي پٿين جا در لڳل
هئا. اندران اٽڪل ۾ سڌو جانور بيٺا هئا، جن ۾ ڍڳيون
مينهون، اٺ، گهوڙا سڀئي هئا. لاڪي پنهنجي ساڻين کي
حلي کي منهن ڏيڻ لاءِ اڳيئي سمجهائي ڇڏيو هو.

سڀئي ساڻي وڙي ۾ لڪل هئا. هنن جلدي ۾
لوڙهي کي باهه ڏئي ڇڏي. باهه حسي پنيٽ ٿيڻ
سان آلن جي تپش تي جانورن ۾ ٺاڙهو ٽاڙ پئجي
وئي ۽ هيڏانهن ۽ ڏوڏانهن ڀڄڻ لڳا. ۽ پوءِ لوڙهي
جي پڳل هٿن ۽ دروازن مان جانور زور مان
ڌڪرندا ويا. ايڏن سارن جانورن جي ٽاهڙ ۽ ڊڪ ڊڪان
ڪري مٽيءَ جو طوفان اڏامڻ لڳو. ڪوٽ کان جهڪو

جڏو هلي لاه نڪتو، سو جانورن جي هٿن ۾ اڏامنڌڙ
 ڏوڙ ۾ بي وس ٿي بيهي رهيو. ڪي همراہ باهم جي
 اٿندڙ شعلن کان گهٻرائجي بيهي رهيا ته ڪي وري
 پڇندڙ جانورن جا گهٽ جهلڻ لاه جدا جدا وائن تي
 وڃڻ لڳا. انهي افراتفري ۾ لاکو ۾ سندس سڀ ساٿي
 سلامتي ۾ مان خطري واري حد کان ٻاهر نڪري ويا.

باب نائون

عملدار سان جهيڙو

جوڙ جا فصل لهي ويا آهن ۽ ان به صاف ٿي ويو آهي. ڪرن مان ان کڻي دهرن ۾ رکي رهيا آهن. چوڌاري بيمون ٿي رهيون آهن. پر هر هنڌ غريبان مار لڳي پئي آهي. هر ڪنهن هاريءَ جي ڀاڱي ۾ بڻجي ٿي وڃڻ کانپوءِ به ٿي ڳوٺيون ان جون مس ٿيون بچن، جن مان ورندي مند ٿاڻين هنن جي بچن جو پيٽ قوت به مشڪل سان پرندو.

هن سال، ڄام ننگر جي سرڪار وٽان، ڍل اوکياڙڻ لاءِ عملدار به آيو آهي، جنهن سان هڪ سئو سپاهين جو لشڪر به گڏ آهي. ان لڏڻ لاءِ لاڏو اٺن جي وڳ به ساڻ آندي اس. سڀني سردارن سرڪار جو ڀاڱو اڳيئي دهرن ۾ جمع ڪري رکيو آهي. پر ٿيندو ائين آهي، جو ٻئين يا ٽئين سال عملدار سرڪاري ڀاڱو ته پاڻ سان کڻن، پر ان کان سواءِ غريب ماڻهو پنهنجي گذران لاءِ گندين ۾ جيڪو ان گڏ ڪري رکندا آهن، سو به لتي ماري کڻي ويندا آهن ۽ انهيءَ ڦرلٽ ۾ سردار به ساڻن پيٽ ٿي بيهندا آهن. سپاهي نه رڳو اناج ڍوئي ويندا آهن، پر

ڪنهن جو ڪو سولر ٽپڙ هوندو آهي ته اهو به بهاري
ويندا آهن. مطلب ته غريب ماڻهو ڀڳهر جو پورهيو
ڪري، پنهنجو رت ست ڏڻي جيڪا پونجي سڙي رکندا
آهن، سا به ڪانه بچندي اٿن.

سونا سرَ تي ڳوٺ ۾ اڄ روج رازو راز لڳي پيئي آهي.
سرڪاري عملدار آگم خان ۽ ڏگڙو گهوڙن تي سوار
ٿي مسڪينن جي ڪچين ۽ ڪڪڙين جهوپڙين ۾ گهوڙا
ڊوڙايو گهڙيو پون، جن جي پٺيان وري چار سپاهي
وهت ٻاهر جهليو اگهاڙيون تلوارون هٿن ۾ کڻي اندر
ڪاهيو پون!

ڳوٺ ۾ جيڏانهن ڪيڏانهن پڇ پڇان لڳي پئي
آهي. زالن ۽ ٻارن جون ڪيهون آسمان ڌاري رهيون
آهن. گهوڙا گهوڙا جون هٺيان ڦاڙ دانهون پئجي رهيون
آهن. جيڪي مرد اناج ڏيڻ کان انڪار ڪن ٿا، تن کي
چامائو رسن سان ستي ڪٽي کبل اڍيڙي وڃي ٿي.
جيڪي سپاهين کي روڪڻ لاءِ سمنو ساڻي آڏو اچن ٿا،
تن جي سسي اٿي جو اتي ڌڙ کان ڌار ڪئي وڃي
ٿي. ساري ڳوٺ مان ولوڙ ڏئي اناج جون برڪيون ڀري
اٿن تي لڏيون، رڃن ٿيون ۽ پوءِ سپاهين جو سمورو ٿولو
پنهنجي سردار آگم خان جي اڳواڻي ۾ هيٺ وري پئي
ڳوٺ کي ڦڙ ٿو لاءِ روانو ٿيو وڃي. جتان لشڪر نڪري
وڃي ٿو، اتان رڳو سڏڪن ۽ آهن جا شوشات، پٽن
ڀاراتن جون ڀڪارون ۽ رت ۽ پونءِ جي بدبوءِ پويان
رهجي وڃي ٿي!

اهڙيءَ طرح هر ڪنهن سردار جي پٽر مان ننڍڙين وڏين وسندين کي ڦريندا. آگم خان سردار لاڪي ڦلاڻيءَ جي حد کي ويجهو پوي ٿو، جيئن اتان به سرڪاري ڍل اوڳاڙي ۽ ڦرمار جو مال هٿ ڪري سگهي.

آگم خان، لشڪر کي ڪافي پنڌ پٺيان ڇڏي اچي ٿو. جتي سپاهي ڏاڍو ڪري ويهن ٿا. هو پاڻ چئن سپاهين سان لاڪي ڦلاڻيءَ جي ڳوٺ ۾ پٺين جي ڀر ۾ تنبو کوڙي ويهي ٿو. آگم خان سپاهين سان گفتگو ۾ مشغول آهي، جو هڪ تير شرڙت ڪندو، سندس پٽڪي کي ڇهندو سامهون تنبوءَ جي ديوار ۾ لٽڪي پوي ٿو. چارئي سپاهي پنهنجي سرواڻ سميت ڇوڙ مان ٻاهر نڪري نهارين ٿا! سندن سامهون سنڀد گهوڙيءَ تي ڪارا ڪپڙا ڍڪيل، هڪ سوار تير ڪمان تائيو بيٺو هو!! آگم خان ڪڙڪو ڪري پڇيو ته:

”ڇا تون ئي سردار لاڪو ڦلاڻي آهين؟“

”ها! آئون ئي ڪوٽ-ڏئي لاڪو ڦلاڻي آهيان!!“

غريبن جو غمخوار، هوڻ جو واهرو ۽ ديس جي لڄ آهيان!!“

”لاڪا، تون اسان تي تير ڪشي پنهنجي دليريءَ

جي ڏاک ويهارڻ چاهين ٿو ڇا؟“

”ها، هر ظالم تي وڏ وجهڻ منهنجو ڪم آهي!“

آگم خان جو منهن، ڪاوڙ ۾ ٽامڻي هڻي ويو، هن

مياڻ مان تيار ڪندي للڪاريندي چيو ته:

”پوءِ دير چاڄي آهي، تلوار هٿ ۾ جهل نه تنهنجي مڙسيءَ جي خبر پوي؟“

لاکو تلوار ورائي، گهوڙي کان هيٺ لٿو. آگم خان پهرين تلوار جي آڻر ڪئي ته لاکي ڦڙتيءَ سان ڌڪ گستاڻي ويو ۽ پنهنجي تلوار زور سان مخالف جي تلوار مٿان کڻي هنيائين، جنهن ڪري آگم خان جو بازو سٺ سهي نه سگهيو ۽ تلوار اچلجي وڃي زمين تي ڪري. لاکي پنهنجي تلوار جي ٽڪي نوڪ سان آگم جي منهن تي هڪ سنهي رهڙ پاتي، جنهن ڪري هن جي گل ۾ چير جو ڳاڙهو نشان چٽو ٿي پيو، جنهن ۾ رت جا ڦڙا مڙي آيا!! لاکو تلوار، آگم خان جي چاٽيءَ تي رکي چوڻ لڳو ته ”آئون هارائيل ڪي ڪڏهن به ڪونه ماري ٿو آهيان، پر ٻڌي ڇڏ، جيڪڏهن تو اناج جي پيل بند نه ڪئي، غريب ماروئڙن تان ظلم ختم نه ڪيو ته پوءِ آئون قهر بنجي توتئي ڪڙڪندس ۽ تنهنجي سموري لاش ڪر ڪي، نيسٽ بابوڊ ڪري ڇڏيندس!“

آگم خان گل تي نري رکندي چيو:

”لاکا، تو سلطان جي حڪمن جي انحرافي ڪئي آهي. تنهن جي خلاف ٻين سردارن به ڏانهيون آهي. راج ڌانيءَ ۾ پهچي، تنهنجي غداريءَ بابت سرڪار کي آگاهه ڪندس، جلدي تنهنجي سرڪوبيءَ جو حڪم نڪرندو.“

”سلطان ڇام نيڪ ۽ رحمدل حاڪم آهي. سرڪار تان توکي رڳو ڍل اڳاڙڻ لاءِ موڪليو ويو آهي پر

تو ساري ڌرتيءَ کي پائي ڪنئون آهي. تو غريب ماڻهن کي لٽيو ڦريو آهي انهن جا وٽ وڳر تنهنجي سپاهين ڪهي ڪاٺي ڇڏيا آهن مان سلطان ڄام جي خدمت ۾ حاضر ٿي تنهنجا ڪردوت کوليندس

آگهه خان وڻن لڳو. ”لاڳا زبان درازي نه ڪر. تون پاڻ ڌاڙيل آهين. ڇا تون پراڻي مال تي لوڙهيون نه هنيون آهن؟“

”ها! برابر لوڙهيون هڻندو آهيان، پر ظالمن ۽ پرمارن جي مال تي هڻندو آهيان! جيڪي بي پهچ ماڻهن جو مال ڪسي پنهنجا وٽن ڀريندا ۽ وڳر وڌائيندا آهن!“

آگهه خان خفي ٿيندي چيو:

”ڇڳو ڇڳو، توکي تنهنجي ڪٽي جي اوس سزا ملندي“

لاکو لانگ ورائي، گهوڙي تي چڙهي رهندو رهيو. هن جا ساٿي سڌ پند تي هڪ ڪاهي ۾ ويٺا هئا، جن مان ڪن کي لوڙهي، ڪن کي گهوڙا، ڪن کي لٽيون ڪن کي تير ڪمان، ڪن کي وري تلوارون ۽ ڪهاڙيون هڻن ۾ هيون. هن پنهنجي ساٿين وٽ پهچي وڏي واڪي چيو:

”ساٿيو! همراڻو، آگهه خان جو قافلو جيئن مال کڻي هتان لانگهانو ٿئي، تيئن ٻيپ مٿان ٿئي پنڄو“

پوءِ لاڪي ڦلاڻي سڀني ساٿين کي پنهنجي پنهنجي پوزيشن تي بيهاري ڇڏيو.

ڪا مهل گذري ته آگه خان پنهنجي لشڪر سان
 ڪاهي ۽ ڀرسان لنگهيو. گهوڙا آهستي آهستي اڳيان ويندا
 رهيا، پويان اٺن جو قافلو هو، جن تي اناج جون برڪيون
 لڏيل هيون. لاکو ڦلاڻي هڪ پاسي کان گهوڙو جهلي
 بمهري رهيو. ڏاڍي ۽ اٽڪل سان رسو ڦيرائي ڦيرائي ڪڍي
 زور سان اچليو، جهڪو اٺ جي ڳچيءَ ۾ ويڙهجي ويو.
 پوءِ رسي کي سٺ ڏئي. پاڻ ڏانهن ڇڪيندو، لاکو گهوڙي
 کي آهستي آهستي هيٺ لاهي، ڪاهي آڪري ويو. اٺ
 تي جيڪو جت سوار هو، تنهنجي هٿ مان مهار ڇڏائجي
 وئي ۽ هو اونڌي منهن ڪري پيو. جيئن ته هر ڪنهن اٺ
 جي نڪيل اڳين اٺ سان ٻڌل هئي، ان ڪري پهرين
 اٺ پويان سڄي اٺن جي قطار هيٺ ڪاهي ۽ ۾ لهندي پار
 آڪري وئي:

سپاهين جو جتو، جيڪو ڪافي پنڌ اڳيان هو، تن
 جڏهن قافلي جي سارَ ڪٿي ۽ ڏٺائون ته اٺ لهي ڪاهي
 اڪرنڊا پيا وڃن تڏهن ڊوڙي پوئتي وڻ جي ڪيائون.
 پراڇا فرلانگ پنڌ جو مس ڪيو هئائون ته هڪڙي پاسي
 کان مٿن تير وٺڻ لڳا. ٻن سپاهين جي بدن ۾ تير چيد
 وجهي گهوڙي ويا ۽ هو گهوڙي تان ڪري پيا. ڪجهه
 تير وري گهوڙن جي بت ۾ ٽنجهي ويا ۽ هو زور زور سان
 ڪنڌ هڻڻ ۽ هٿ ڳاڙهڻ لڳا. اڃا ٿورو پنڌ اڳيان وڌيا ته
 گهوڙان جو مينهن وٺڻ لڳو ۽ سامهون ٽپهارو ماڻهو لوڙهن
 ۾ ڪهاڙين سان اڳ جهليو بيٺا هئا.

آگم خان جي لشڪر ۾ ٽاڪورڙو پنهنجي ويو ۽ سڀاهي
 اڳتي وڌڻ بدران هيڏانهن هوڏانهن ڀڄڻ لڳا. هو وڃ ۽
 ٻيهي پنهنجي سڀاهين کي سڏڻ لڳو.

”سڀئي پوئتي ورو. اسان جي سلامتي ان ۾ آهي
 ته مال جي ڀڄڻ ڦٽي ڪري راج ڏاڻي ۾ پهچي وڃون
 ۽ سڄي روداد سرڪار کي ٻڌايون“

اهڙي طرح آگم خان ان جي وڳڻ ڦرائي ۽ لُٽ جو
 مال هٿ ڪرڻ بنان ئي ڏامراد ٿي واپس پنهنجي ٺڪاڻي
 ڏانهن موٽيو.

باب ڏهون

ڄام ننگر ڏانهن سفر

لاکي غريبن جي مدد ڪندي، ڪيترن ئي سردارن کي ٿوڻا ڇڏايا هئا، جن گڏجي، علائقي جي حاڪم سلطان ڄام وٽ دانهيون هو. پر سرڪار جي وڏي عملدار آگم خان سان مقابلو ڪرڻ کانپوءِ، لاکي کي هر وقت کٽڪو رهڻ لڳو ته ڪيڏي مهل به شاهي لشڪر ڪوٺ تي ضرور ڇڙهائي ڪندو. ڪوٺ جي اندران لاکو ان خطري تي سوچي ويڇاري رهيو هو ۽ سندس خاص همراه به ساڻس گڏ صلاح مشوري ۾ شامل هئا. هن چيو ”ڄام سرڪار جا عملدار مون کي ضرور سلطان وٽ باغي ظاهر ڪندا ۽ هو منهنجي گرفتاريءَ ۽ جي حڪم ڪيڏن ۾ ويهرڻ تي نه ڪندو! ساڻي توهان جي ڪهڙي صلاح آهي؟“

گل ورائيو: ”پر سردار، جيسين ائين ٿئي، تنهن کان اڳ تون چوڻ ٿيو وڃين سلطان وٽ پيش ٿئي، ساري حقيقت ٻڌائين؟“

لاکو چوڻ لڳو ”ها، مان به سمجهان ٿو ته ڄام هڪ رحمدل حاڪم آهي کيس آگم خان جي ظلمن ۽

سردارن جي ڏاڍاين کان هڪو وار وقت ڪرڻ. ضروري آهي..... پر.

ان تي ممونءَ چيو ته: ”پر ائين ڪيئن ٿو ٿئي سگهي. ڄام ننگر ۾ سردارن جا چاري ۾ عملدارن جا چارڙا ويٺا آهن، سي سردار کي سلطان سان هرگز ملائ نه ڏيندا.“

لاکي چيو ”مان به اهوئي سوچان پيو“
ممونءَ ورائيو: ”سردار کي اڪيلي وڃڻ بدران، اسان پنهنجي سردار سان گڏ هلائ گهرجي، پوءِ گڏجي ڪا راه تلاش ڪري وٺنداسون!“

گل به، پٺپراڻي ڪئي: ”ته پوءِ دير ڇا ڇا آهي. اسين ٻئي ڄڻا جان نثار آهيون. ڪٿي ممونءَ جي مڙسي ڪم ايندي ته ڪٿي وري منهنجي حرفت! رڳو سردار جي حڪم جي دير آهي!“

لاکي هڪدم ائين چيو ته: ”اسان کي هيئن ئي سفر جي تياري ڪرڻ گهرجي“ ائين چوندي هڪو لٽي آئي ڪڙا ٿيا!

لاکو اندر ديري ڏانهن وڃڻ لڳو ۽ وري ٿورو ترسي چوڻ لڳو:

”ڏجو منهنجي هن مسافريءَ جي ڪنهن کي به خبر نه پوي!“

ڄام ننگر جو پنڌ پري ۽ سفر اڻانگڙو هو. ممون سفر جي سامان جي تياري ڪرڻ لڳو. هن گهوڙن جا نعل

ڏٺا، رک ۽ ون ۽ آف ڪيائين ۽ زينون ٺيڪ ٺاڪ ڪيائين
جيئن سواريءَ ۾ ڪا ٽڪايف نه ٿئي. هڪڙي خچر تي
ٻاڻي ۽ مشڪ ۽ ڪڏي جو ڪجهه سامان رکيائين.
گل به هڪڙي وڏي هڙ ۽ ٻيون شيون آڻي رکيون.

صبح جو اڃا پهريون ڀيرو هو ۽ سفر لاءِ موسم به
ڏاڍي خوشگوار هئي. ڏسندي ڏسندي هو ڏسي گهوڙن
تي سوار ٿي ڄام ننگر ڏانهن روانا ٿي ويا. تنهنجي چئن
پنهنجو ويس بدلائي ڇڏيو هو. هو بلڪل گنوار گوناڻا
ڏيکائي ڏئي رهيا هئا. هو لڳاتار گهوڙا ڊوڙائيندا رهيا.
ٻين ۽ جهنگن جي پيچرن مان نڪري ٻيلي جي وٽ
ٿاين وڃي رسيا. اتي جي گهاٽ ۽ گهيڙن کان ته لاکو
اڳتي چڱيءَ طرح واقف هو. انڪري اتان نڪرڻ ۾ هن
کي ڪابه ڏکيائي ڪانه ٿي. هو هڪ محفوظ ۽ اڪل
پيچري کان ٿيندا، جبل ٿاين وڃي رسيا، جتان سوڙهي
لڪ مان لنگهي ميداني علائقي وٽ اچي رسيا. ٿوروئي
پنڌ پريان گهاٽو جهنگل شروع ٿيو ٿئي، جيڪو گهڙئي
ميلن ۾ هو، جنهن کي ساڳي سج ۾ پار ڪرڻ مشڪل
هو. پر اوچتي ڇلي يا پڪڙ پڪڙ کان وري به جهنگل
کي هڪ محفوظ جاءِ سمجهي گهوڙن کي تڪڙو تڪڙو
اوڏانهن هڪليو ويو.

هاڻي سج به لهڻ جي تيارين ۾ هو. ٿيني چٽا پگهر
۾ تار تار ٿي ويا هئا. سارو وقت گهوڙن ڊوڙائڻ ڪري
ٽڪاوٽ محسوس ڪرڻ لڳا. هنن سڄي ڏينهن جي

مسافر ۾ رڳو هڪ ٻه منزلون ٿوري دير ساهي پئڻ لاءِ ڪيون هيون. وٺڻ جي جهنڊ ۽ گهاٽڻ ٻوڏن جي وچ ۾ هڪ سنئين زمين ڏسي، ان تي پاڻاري وجهي ويهي رهيا. گهوڙن کي گاهه کائڻ لاءِ ڇڏي ڏنائون ۽ پاڻ به ماڻي ڳڻو کائڻ لڳا. ٿوري دير ۾ چوڌاري اونداهه ٿيڻ لڳي. ان ڪري گهوڙن کي وري به وٺڻ سان ٻڌي ڇڏيائون. جهنگ جي مرن ۽ نانگن بلاڻن کان بچڻ لاءِ وڃ ۾ باهه جو وڏو - ڇچ هاري پوءِ هرڪو جائيتو ٿي سمهي رهيو.

صبح جي مهل پکين جي چڙچڙ تي اک کلي وين ۽ وري به گهوڙن جي پٺيءَ تي سوار ٿي ويا. جهنگل جو رستو تمام اڻانگهو هو گهوڙا به آهستي آهستي قدم کڻي رهيا هئا. هڪ ٻهر گذرڻ کانپوءِ ڄام ننگر ڏانهن ويندڙ ڪشادي وات تي نڪري آيا. هاڻي ٻري ٻري تائين ڪوبه خطرو ڪونه هو. ٻيا ڪيترا گهوڙيسوار وات تان گذرندي نظر اچي رهيا هئا. ڪي مسافر وري اٿن جي قافلن تي سوار هئا. هاڻي ڄام ننگر جي چونڪي به سامهون نظر اچي رهي هئي. اڃا اڌ ڪو به ڪن پري هئا، جو ٻه گهوڙيسوار سندن سامهون اچڻ لڳا. ٻنهي کي ڳاڙهي ٻڳڙي ٻڌل هئي ۽ هٿيارن سان ليس هئا. گهوڙن تي به ڀالا پيل هئا هو حڪومت جا سپاهي هئا. سپاهون هنن کي بيهڻ جو اشارو ڏنو ۽ گهوڙن کان هيٺ لهڻ جو حڪم ڏنو. لاڪو ۽ سندس ساٿي گهوڙن کان لهي

هيٺ بيهي رهيا. سپاهي سڄهي ويا هئا ته. هي ڌاريا
سانهو شهر ۾ گهڙي رهيا آهن. هنن مان هڪڙي چڻي
هڪل ڪري پڇو ته:

”توهان ڪير آهيو ۽ ڪٿان پيا اچو؟“

گل اڳيان وڏي هٿ ٻڌي چيو ”حضور اسين ٿيئي
غريب بجاجي آهيون. ڀاري ننگر کان پنڌ پيا آهيون.
ڪجهه سادو ڪپڙو شهر ۾ وڪري لاءِ آندو اٿئون!“
سپاهي پڇيو: ”بجاجي آهيو يا تاجر آهيو؟ سادي
ڪپڙي تي ڍل ڪانه لڳندي پر ريشمي ڪپڙي تي ڍل
ڏيڻ کانسواءِ شهر ۾ داخل ٿي ڪونه سگهندا.“

لاکي چيو: ”سائين اسان غريبن وٽ ريشم ۽ پٽ
جا ڪپڙا ڪٿان آيا، اسان وٽ ته سادا اوڍڻا آهن، جيڪي
رڳو غريبن ۾ وڪرو ڪري پٽ گذر ڪندا آهيون.“
وڏي سپاهيءَ چيو: جيڪڏهن اهو ڪوڙ نڪتو ته
مان توهان ٽنهي کي جيل اماڻيندس“ ۽ اهو چوندي
ٻئي سپاهيءَ کي حڪم ڏنائين ته: ”هنن جي گهڙين کي
ڦولهي ڏس ته ڪيتر قدر سڄا آهن؟“

هن هڙ کي کولي ڏسڻ کانپوءِ چيو ته: ”سائين هي
بلڪل سچ ٿا چون!“ وڏي سپاهيءَ ڪڙڪيدار آواز
ڪريو ”ڇڏو توهان شهر ۾ داخل ٿي سگهو ٿا!“

اٺين چونڊي ٻئي سپاهي گهوڙن تي سوار ٿي ٻئي
روانا ٿي ويا. لاکو ۽ سندس ساٿي به جلدي جلدي ۾
گهوڙن تي چڙهي شهر ۾ داخل ٿي ويا.

باب يارهون

لاکو ڄام ننگر شهر ۾

هي سڀ دوست شهر جي وچ مان لنگهيا، جتي چوڌاري ڇهل ڇهل متل هئي ۽ بهراڙيءَ کان جفا پيءُ طرح جي رونق هئي. بازار مان ڍڪاڻن تان ڪيترا سوار ۽ پيادا خريداريون ڪري رهيا هئا. خريدارن جي وڪندڙن سان جتي ڪٿي رڳو پيڙهه لڳي پئي هئي هڪڙي چونڪ تي وري هڪ ٽپتائي پنهنجي ڪيڏن سان ماڻهن جو ميڙ کڻي گڏ ڪيو هو. ڪنهن مهل اوچتوئي اوچتو پوڻ پوڻ جو آواز آيو ۽ ماڻهو رستي تان هٽي پاساڻا ٿي ٻيهي رهيا. اهو شهر جو ڪوٽوال هو، جيڪو سرخي گهوڙي تي سوار هو ۽ سندس پويان اٺن سپاهين جو اٿالو وڃي رهيو هو.

هو ڏسندا وائسندا شهر جي گهڻا گهميءَ مان لطف افروز ٿيندا رهيا، پر هاڻي هنن کي رات رهڻ لاءِ ڪنهن ٺڪاڻي جي ضرورت هئي. هنن ڪنهن وائسندڙ کان 'سراءِ' جو ڏس پڇيو ۽ پوءِ گهوڙا هڪليندا ۽ آهستي آهستي ان پاسي روانا ٿي ويا. شهر جي اتر واري پاسي

کان هڪ وڏي سراءِ هئي، جتي گهڻن پاسن جا مسافر اچي آرامي ٿيندا هئا. اتي مسافرن جي سڪ جو گهڻو خيال رکيل هوندو هو، انڪري ان تي نالو ئي ”سڪ سراءِ“ پيل هو. سراءِ جي هڪ پاسي وڏو طبيلو ٺهيل هو، جتي مسافرن جي اٺن ۽ گهوڙن کي ٻڌو ويندو هو، جنهن جي سنڀال لاءِ سيس مقرر ٿيل هو. ديوار جي اندران سراءِ ۾ وڏو دالان هو، ان کانپوءِ صفحا ۽ انهن جي اندر وري ڪوئيون ٺهيل هيون. سڀ مسافر پنهنجي پنهنجي ڪوٺين ۾ رهندا هئا. لاکو ۽ سندس ساٿي به سراءِ جي مالڪ کي ڪجهه ڏوڪڙ ڏئي آجا ٿيا ۽ پنهنجا وهڻ طبيلي ۾ ٻڌي ڪوٺي ۾ اچي ويٺا. ماني ٽڪي به سراءِ مان گهرائي کڻائون ۽ پوءِ وڃائڻ تي سمهي پيا.

ٻئي ڏينهن صبح جو لاکو سوير اٿيو ۽ بلڪل چاق چوڻد هو. سفر جو سارو ٿڪ دور ٿي ويو هوس. هو ڦڙتي سان صفحي مان لنگهي دالان ۾ پهتو ته سراءِ جو مالڪ ٿلهي تي نيرن ڪري رهيو هو. لاکي هن کي ڏسي چيو ته:

’پاڻو سلام!‘

’اڃ پاڻو اڃ‘ مالڪ مشڪندي چيو: ’تو کي ڪه خوشخبري ٻڌايان!‘

لاکي پڇيو: ’اها ڪهڙي آهي؟‘

مالڪ جواب ڏنو: ’هاڻي هاڻي پڙهو گهڻو آهي،

سڀاڻي شهر ۾ پهلواني جا مقابلا ٿيندا!‘

توهان به قسمت سانگي شهر ۾ ايا آهيو، ضرور
ڏسندا وڃجو ڏاڍا مڙا ٿيندا آهن ان ۾.

لاکي خوشيءَ ۾ ڀرجندي چيو ”ڇا جا مقابلا ٿيندا؟“
مالڪ ورائيو: ”هن سال تير اندازي، تلوار بازي ۽
مله جو مقابلو ٿيڻو آهي، هر مقابلي جي کٽيندڙ کي
ڄام پنهنجي هٿن سان سروپاءَ ڏيکائيندو ۽ انعام ڏيندو
آهي!“

لاکي وري پڇيو، ”ڀلا مقابلي ۾ ڪيئن حصو وٺبو؟“
مالڪ ورندي ڏني ”ڇو؟“

لاکي جواب ڏنو ته: ”مان ٽنهي مقابلي ۾ حصو
وٺندس!“

سراھ جو مالڪ تمام ٻٽ ۾ گرو ۽ ڦيڦو هو. سندس
پيٽ جي مٿڪي به ٻاهر نڪتل هئي. ڪنڌ تي ايترو ته
ماس وريل هو جو ڪلهن سان گنڊجي ويو هوس. گچي
نظر تي نٿي اڏي هن ڳالهه ٻڌي عجب ۾ اڪيون مٽڪائي
لاکي ڏانهن ٺهاريو ۽ پوءِ اچي ڪل ۾ چٽڪيو!

”هي هي هي! اڙي ڇا چئي تون مقابلي ۾
ڀاڳ وٺيندڙ؟ هي هي هي هي!!“
لاکي جا ساٿي به لهي آيا، هنن پڇيو: ”ڇا آهي؟“

”توهان جو هي دوست چوي ٿو ته سڀاڻي هو سڀني
شاھي مقابلي ۾ حصو وٺندو“ مالڪ ايترو چوندي
وري لھڪڙي ڪلڻ لڳو ”ها... ها... ها ها ها ها!“

ممونء ڪاڙڙ مان واڪو ڪيو: ”اڙي او ٿلها،
 بس ڪرا! ان ۾ ڪل جي ڪهڙي ڳالهه آهي؟ هي اسان
 جو بهلوان آهي، سڀاڻي ضرور مقابلو ڪندو.“
 مالڪ سڄو ڊپ ۾ سراپجي ويو ۽ هڪندي چوڻ
 لڳو ”هاها بلاشڪه ڀلي مقابلو ڪري!“
 جڏهن هو ٿيئي چٽا سراءِ مان نڪتا ته پٺيان
 ٻئي هٿ ڦيرائي چوڻ لڳو....
 ”عجب آهي..... شل نه ڪنهن گهوار جو مٿو
 ڦري!“

باب ٻارهون

مقامِ ادب

هڪ وڏي ميدان جي وچ ۾ ٿي تنبو لڳل آهن. وچ وارو شاهي تنبو آهي، جنهن ۾ هڪ صندل رکيل آهي. جنهنجي مٿان پوش ۽ طول ويهاڻا وڇايل آهن. 'جام' ان تي وڏي شان سان ويٺو آهي. سندس کاٻي ساڄي کان وزير ۽ وڏا عملدار ويٺا آهن. ڀر وارن نمڻن ۾ امير، وڏيرا ۽ راج جا ماڻا سڙدار ويٺا آهن. ميدان تي پخالي ۽ بهشتي هر هر چنگار ڪري رهيا آهن، جيئن ڌوڙ ۽ لٺ نه اڏائي. ميدان سامهون هزارين تماشبين ويٺا آهن. سپاهي ڀلا ۽ لوڙهه هٿن ۾ ڪليون هر هر ماڻهن جي پاسي کان چڪر ڏئي رهيا آهن، جيئن ڪوبه نڪتل ليکي کان اڳتي وڌي نه اچي ۽ مقابلي ۾ بلڪل سائنٽ ۽ صلح قائم رهي. ميدان جي هڪڙي طرف رڳو پهلوان ۽ جوڌا ويٺا آهن جيڪي مقابلي ۾ ڀاڱي وٺڻ لاءِ آنا ڏسجن ٿا. سندن سامهون واري طرف رڳو فوجي سپاهين جا جٿا ۽ ننڍا عملدار ويٺل آهن.

هڪڙي عملدار جي اشاري سان، هڪ دهلاري وچ ميدان تي نڪري آيو ۽ زور زور سان ڏونڪو هڻي

اعلان ڪري ٿو: ”هاڻي شاهي مقابلو شروع ڪجي ٿو. پهرين، تير اندازيءَ جو مقابلو آهي، جيڪي ٻه نشاني باز نوجوان ڀاڳ وٺڻ چاهين، سي ميدان تي نڪري اچن“ نشاني چٽل لاءِ ڏنڊو کوڙيو ويو، جنهن مٿان ڪاٺ جو تختو رکيل هو، جنهن ۾ ڏيڙو گول نشان ڪيل هو. هڪدم ٽي نوجوان ميدان تي نڪري نروار ٿيا، ليڪن تماشئينن مان هڪڙو ڌاريو ۽ ان سڃاڻ شخص به نڪري آيو ۽ واکو ڪندي چوڻ لڳو:

”حضور مان به مقابلو ڪندس“

سڀ ڌارئي شخص کي حيرانيءَ مان ڏسڻ لڳا، ماڻهن ۾ کلن جو ڪوڪريو پئجي ويو ۽ سردار ۽ وزير هٿ کڻي ٺٺوليءَ مان ٿهڪ ڏيڻ لڳا. سپاهي ڌارئي شخص کي واپس موٽائڻ لڳا.

اهو ڌاريو شخص ٻيو ڪونه هو، پر جن ڪهاڻيءَ جو سورسو ”لاکو ڦلاڻي“ هو، هو گومي ڏئي ڊوڙ پائي ’ڄام‘ جي اڳيان هٿ ٻڌي بيهي رهيو ۽ چوڻ لڳو ”سائين مان مقابلي ۾ حصو وٺڻ چاهيان ٿو“

ڄام هڪ نظر سان ان کي جاچي ڏٺو. شخص جيتوڻيڪ ڏسڻ ۾ ڳنوار هو، پر هڪ ڪاٺ جو مضبوط ۽ قدآور هو. هو ڊيل ڊول ۾ واقعي پهلوان لڳو ٿئي. هن چيو ته:

”نوجوان تون ڏسڻ ۾ برابر جوان مرد ۽ زور آور ڏسجن ٿو پر ڪمان اهڙي شيءِ آهي، جنهن ۾ اهو

شخص ڪا سباب ٿئي ٿو، جنهن جي نگاهه تيز هجي ■
اهو ليڪ ٺوڪ نشانو هڻي سگهي ا”

لاکي نماز منديءَ سان عرض ڪيو ته ”حضور آئون
به نشاني باز آهيان، مونکي به قسمت آزمائي جو موقعو
ڏيو.“ ■

ڄام حڪم ڏٺو ته ”ڀلي هي شخص به مقابلي ۾ ڀاڳ
وٺي ا”

هاڻي چار ئي نشاني باز قطار ۾ بيهي رهيا. سڀني کان
آخر ۾ لاکي جو وارو هو. واري واري سان سڀني تير
هنيون ۽ بلڪل نشاني تي پورو وڃي لڳو. لاکي تي
سڀني ماڻهن ■ سردارن کي حيرت ٿيڻ لڳي. پر اڃا به
فيصلو نٿو ٿي سگهيو، ڇو ته مقابلو برابر جو رهيو. بازي
ڪٽڻ لاءِ اڃا به ٻئي ڪنهن طريقي آزمائڻ جي ضرورت
هئي. ڄام حڪم ڏٺو ته:

”بازي ڪٽڻ لاءِ ڪو نئون طريقو اختيار ڪيو وڃي“

ٽن سردارن پاڻ ۾ مشورو ڪري هڪ نئون طريقو ڪڍيو
هاڻي وڻ جي هڪ سنهي ٿاري زمين ۾ کوڙي وڌي ۽
چاليهه قدم پري کان اهڙي طرح نشانو چٽو هو، جيئن
تير ٿاريءَ مان آر پار نڪري وڃي ا”

هڪ نشاني باز نوجوان ڪمان رڙ نڪري وٺي ا

”نامڪن، بلڪل نامڪن! ڀلا ايڏي سنهي شاخ کي
ايترو پريان ڪيئن ٿو تير هڻي سگهجي؟“ ٻيا تماشبين
به انکي هڪ مذاق سمجهي کڻڻ لڳا. هر لاکو نهايت

شان سان مقرر هنڌ تي پهچي ويو ۽ چوڻ لڳو ته:
 ”چڱو اهو به ڏسي وٺو“ هن ڪمان چڪيو ۽ شاخ
 جو نشانو وٺي تير چوڙيو. سڀ تماشائي دم پيخود ٿيو،
 لقاء ڏسي رهيا هئا. لاکي جي چست وٺڻ سان ئي سڀي
 جون اکيون وڃي تير ۾ کنيون ۽ جيئن ڪمان مان
 نڪتو، ته سڀني جون اکيون شاخ ڏانهن گهمي ويون.
 لاکي جو تير ٿاريءَ کي چيريندو نڪري ويو!

ميڙ ۾ هر ماڻهوءَ جي وات مان پائين پان واھ واھ
 نڪري وئي! لاکي جو ڪنڌ فخر ڪان بلند ٿي ويو.
 سندس جيڪي ساٿي ويٺا هئا انهن جون به واچون ٽڙي
 پيون. سڀني سردارن ۽ عملدارن جون اکيون حيرت کان
 ڦاٽي ويون ۽ ڄام ان ڪارنامي تي پري پري تازيون
 وڄائيندو رهيو.

هاڻي وري تلوار بازيءَ جي چال شروع ڪرڻ جو
 اعلان ڪيو ويو. ان ۾ ئي پهلو ان مقابلي لاءِ لهي آيا
 ليڪن لاکو به انهيءَ ساعت ۾ ئي بازي ڪرڻ لاءِ
 ميدان تي اچي بيٺو. هينئر لاکي تي نه ڪير ڪلهو ۽ نه
 ئي وري ڪنهن کيس مقابلي ۾ ڀاڳ وٺڻ کان روڪيو.
 البت تلوار باز جوان لاکي کي ساڳيءَ ريت مستقل
 مزاجيءَ سان ميدان تي لٿل ڏسي غضبناڪ نظرن سان
 ڏسڻ لڳا. هنن مان هر هڪ نوجوان تلوار بازيءَ ۾ پڙهو
 پر لاکي به پنهنجي فن ۽ بهادريءَ جو ڏاڪو ويهارڻ
 جو هڪو فيصلو ڪري ڇڏيو هو.

پهرين هڪڙو نوجوان نلوار کڻي لاڳي سان مقابلي لاءِ لهي آيو. لاکو به نلوار جو ڏٺي هو، ڀلا ان مقابلي سانس ڪير ئي بيهي سگهيو؟ هن پاسا مٿائي مٿائي اهڙا ته زوردار وار ڪيا، جو سندس حریف جا چيهه ڏي چڱي پيا. ان يادووه پيو نوجوان نلوار ڦيرائيندو ميدان تي آيو، مگر هن به جلدي ۾ ئي هار مڃي. ٽئين نوجوان جي ڪوشش به لاڳي اڳيان بهڪار ثابت ٿي. ۽ نيٺ هن نلوار هلائڻ جو مقابلو کڻي ورتو.

”شاباس! شاباس! هيلوار!“ ڄام سرڪار خوشيءَ مان رڙ ڪندي هنن کي داد ڏنو. هاڻي آخري مقابلو ملهه جو هو. ملاڪڙي جو دهل وڄو ته ماڻهو به ليڪو ٽوڙي ايڪڙ ڏيڍ زمين جي چوڌاري گهيرو ٺاهي ويهي رهيا. پهرين ملهن جا ننڍا جوڙ وڙهندا رهيا ۽ ماڻهو کڻيندڙن کي ڏوڪڙ، لونگيون ۽ ٻيا ٻاراڻيندا رهيا. هاڻي پهرين جوڙ جي ملهن جو وارو آيو. وڏين سلوارن ۽ پٽڪن وارا ٿي هائيرا جوان پڙ تي لٿا. پر هڪ ڳالهه تي سڀئي عجب ۾ پئجي ويا. اهوئي نوجوان، جيڪو اڳي ٻن راندين ۾ بازي کڻي چڪو هو، سو هن ڀيري به ڏاڍي ناز ۽ انداز سان هنن ملهن سان گڏ اچي بيٺو. هاڻي اعلان ڪيو ويو ته: ”جيڪو ملهه سڀني ۾ زور ٽيندو، تنهن کي آخري ملهه متاري خان سان وڙهڻي پوندي، جيڪا فيصلو ڪن راند هوندي.“ ملهه به لاڳي لاءِ ڪا نئين راند ڪانه هئي، هو پنهنجي علائقي ۾

ڪئين ڀيرا وڙهي چڪو هو. اڄوڪا ملهه جيتوڻيڪ سندس لاءِ بلڪل نوان هئا، پر هن دل ۾ پڪو ارادو ڪيو ته ماڻهن کي پنهنجو هنر ڏيکاري رهندس. ائين هڪٻئي پٺيان لاکي ٽنهي ملهن کي ٻئي ملهون ڏسي وڌيون. تماشئين ”لاکي“ جي کٽڻ تي تازين حر قبڙو لائي ڏنو ۽ هر طرف کان مرحبا مرحبا جا آواز بلند ٿيڻ لڳا. هاڻي ”لاکي“ جو مقابلو ”متاري خان“ سان ٿيو هو. ڄام سرڪار جو هي خاص پاليل ملهه هو، جنهن تي سوري درٻار کي ناز هوندو هو. اڃا تائين هر ملاڪڙي ۾ سندس جيت ٿيندي رهندي هئي. متارو ڪوپو ڪنڌار هو. هو قد جو سو لائيرو هو، پر بت ۾ مڙس تمام متل هو. سندس ٽنگون به پيل پاون جهڙيون هيون. ور کڻي سندرو ٻڌي، جڏهن ميدان تي هلڻ لڳو ته ائين ٿئي سمجهڻ ۾ آيو ته ڄڻ ڌرتي پئي ڌٻي! سڀني ائين پئي ڀانهون ته اکين جو ان پل نه ٻيا مقابلا جيتيا، پر متاري خان کان جيتڻ ڪنهن جي وس جي ڳالهه نه هئي ٿيندو ائين هو جو، متاري جو هٿ مخالف جي سندري ۾ ٻهو ٺاهي ۽ اهو زمين تي سٽيو ٺاهي. لاکي اندازو لڳايو ته متارو پڪ ٿي پڪ هل تي گهڻو ڀاڙي ٿو ۽ هو سندس انڪن اکيان ٻوڙي نه سگهندو ۽ ٿيو به ائين! اڃا ٻنهي پهلوئن سندن ۾ هٿ وڌائي مس نه لاکي اندرين ٻاهرين جي وارو وار لائي ڏٺس. متاري اڃا ڪيڏ کي آزمائڻ ۽ سهائڻ جي ڪوشش مس ڪئي ته پهرن

ميدان ڌرتي نڪري ويس ۽ ڌو وڃي چوڻي ۾ ڇڏيو.
مڙس جون اهڙيون نه واپون ولڙيون ٿي ويون، جو زمين
۾ ڇڪ وجهي پنهي رهيو. ڪجهه دير کانپوءِ همراڻن
هانهن کان جهلي اچي اٿاڙيس. مٿي ڦرڻ ڪري آهستي
آهستي اٿي ميدان کان ٻاهر نڪري ويو ۽ ٻي ملهه
جو به ست ساري نه سگهيو.

ٻنهي ملهن جي پکير پوڻ سان چؤآف خاموشي
چانهجي وڌي هئي. سڀني جون نگاهون ملهن جي وچڙندڙ
ڏنگن ۾ اٽڪي پيون. جو جتي سو تتي، ڇڻ ته دم
روڪجي پيو هئ. ماڻهن کي هوش نڌن موٽي آيو،
جڏهن متارو هيٺ ڪري پيو، سڀني کي ڏندين آڱريون
اچي ويون. هڪم آيا ٿي بيهي رهيا، جتان ڪٿان
واه واه جا آواز اچڻ لڳا. ڄام سرڪار به اٿي بيهي
ٽاڙيون وڇائڻ لڳو. لاکو سڀنيو ٽاڻي ڇوڌاري ميدان جو
ڇڪر ڪاٽڻ لڳو. مڙس انعامن ۽ گان جي ورڪا ٿيڻ
لڳي. دهلاڙي هڪوار وري به ڏونڪو وڇائي زاندين جي
خاتمي جو اعلان ڪيو ۽ هڪڙي عملدار لاکي جي
هانهن آڀي ڪري چيو ته ”ملاڪڙي جو سانجهي ۽ مقابلي
جو سورمو هي نوجوان آهي!“

لاکو هاڻي انعام لاءِ سرڪار ڄام ڏانهن وڌي ويو،
جيڪو سندس عزت افزائي لاءِ اڳتي هار کڻي بيٺو هو.
هن لاکي کي گچي ۾ گان جو هار وڌو. پوءِ ڪلهن
۾ اجرڪ وڌي ۽ لونگي جي سروپاه به ڍڪائي.

ڄام چوڻ لڳو ته ”پيشڪ نوجوان تون پهلاون
 آهين، تنهنجي راند کان اسانجي دل ڏاڍي خوش ٿي آهي
 آئون هڪ خاص انعام به توکي عطايت ڪريان ٿو.“
 ائين چوندي ڄام هڪ سوني منڊي ڪڍي لاکي جي
 ڇيچ ۾ پارائي ۽ وري چيو ته ”ههڙي منڊي اسين خاص
 ماڻهن کي نوازش ڪري ڏيندا آهيون.“

هي منڊي ڏيکاري تون ڪنهن وقت به بلا روڪ
 ٿوڪ درٻار ۾ اچي سگهين ٿو، نوجوان اڃا اسان پنهنجو
 انعام توکي درٻار ۾ اچڻ وقت ڏينداسون“ ڄام سرڪار
 ٿورن لمحن کانپوءِ وري پڇيو ته ”نوجوان تون پنهنجو
 نالو اسانکي ڪونه ٻڌايو تون ڪهڙي طرف ڪسان آيو
 آهين؟“

لاکي جواب ڏنو ”حضور مان پنهنجي علائقي جي
 اهڃڻ کان سرڪار کي واقف ڪرڻ لاءِ آيو هوس. مان
 درٻار ۾ سڀڪجهه عرض ڪندس!“ لاکي ڪنڌ ورائي
 مٿي ڏٺو ته اوچتو هن جي نگاهه آگهه خان تي وڃي پئي،
 جيڪو سردار ڄام جي پٺئين قطار ۾ بيٺو هو ۽ کيس
 ڪرڙين نگاهن سان ڏسي رهيو هو. لاکو ڄام کي سلام
 ڀري، ڪنڌ ورائي پوئتي موٽيو ۽ پنهنجهي ساٿين سان
 وڃي گڏيو.

باب چوڏهون

فرار

لاکي جي جيت تي گهڻن کي ساڙ ۽ حسد ٿي پيو. جن نوجوانن کي مقابلي ۾ پنهنجي پهلوانيءَ جي ڏاڪ ويهارڻ جي پڪ هئي، سي هڪ ڳوٺاڻي کي ميدان کڻيندو ڏسي جڪ ماڙڻ لڳا. هن سڀني جي لاءِ فٽائي ڇڏي هئي. آگم خان به مٿيل روپ ۾ لاکي کي سڃاڻي ورتو هو. هو سڀس ڄاڻي دشمن هو. ويتر ڄام ننگر ۾ لاکي کي سرڪار طرفان خاص انعام ملڻ تي باهه ڏسي ويو. انگري آگم خان شهر جي ڪوٽوال سان ملي سٺ سٺي، ته ڪنهن به ڪري لاکي کي قيد ڪرائجي. ٻئي طرف وري سڀ اميرزادا به مٿس خاري هئا، جيڪي هن کي آهيءَ ۾ آڻڻ لاءِ ڪنهن نه ڪنهن ڪوڙ کي ۾ ڦاسائڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳا.

شهر جي ڪوٽوال عاقل خان، پنهنجي زبردستن کي، ڇڏائي ڇڏيو هو ته ڏسجو ته لاکو نه ٿي درٻار ۾ گهڙي ڄام سان ملاقات ڪري سگهي ۽ نه وري شهر مان سلامت موٽي وڃي.

لاکو پنهنجي ساٿين سان ملاڪڙي واري ميدان مان
 نڪري انبوهه ۾ گم ٿي ويو. ڪجهه دير کانپوءِ هو
 شهر جي وچ مان لنگهندا نظر آيا. هو گهمي ٿري ۽
 ڏسي وائسي رهيا هئا. جڏهن هو دڪانن اڳيان لنگهيا
 ته سامهون بيٺل ڏهه پنڌرهن نوجوان مٿن فقري بازيون
 ڪرڻ لڳا. لاکو شهر ۾ بلڪل نئون هو. هو هرڪ
 شيءِ کي گهڻي شوق سان ڏسي رهيو هو، انڪري هن
 انهن ڦسڪڙين کي ٻڌو ۽ ٻڌو ڪري ڇڏيو. مگر پيا به
 ڪجهه مائهو انهن نوجوانن سان ملي لاکي ۽ سندس
 ساٿين تي چشرون ڪرڻ لڳا. هاڻ لاکي جي صبر جو
 پيمانو به چاڪجي ويو. هن پنهنجي ساٿين کي چيو.

”دوستو! هنن خرمستن کي هينئر جو هينئر مزو
 چڪايو“ ائين چئي ڀر واري دڪان سان لٽيون ڇڪي
 ورتيون ۽ شڪار تي ٿي پيا. ”چوڌاري ڀڄ ڊڪ
 مڇي وٺي. ڪي جوان ڌڪن کان بچڻ لاءِ دڪانن ۾
 ڪاهي پيا. سمون دڪانن ۾ گهڙي به لٽ ورائيندو
 رهيو. گهمسان ۽ ڀڄ ڀڄان ۾ دڪانن جو مال به الٽ
 پلٽ ٿي ويو.“

جتي وانهڙن ۽ خريدارن ۾ ڀڄ ڊڪ مڇي وٺي،
 اتي وري دڪاندارن به مدد مدد جو واکو
 لائي ڏنو.

لاکو حملي ڪندڙن تي لاماري سان وڃي جهپڪيو
 ٿي! هڪڙي لٽ کي لٽ سان ڌڪ وهائي چوڻ لڳو.

”وٺ مڙو چڱي وٺ، پنهنجن ٻارن دوستن سان
وڃي سڄيون ڪڇين ته ڪي پهلوڻ گڏيا هئا.“

اوچتو وڙهندڙن جا هٿ ائين روڪجي ويا، جيئن
ڪنهن انهن تي جادو ڪري ڇڏيو هجي. ۽ پوءِ ڪيترا
منجهائن سانهون واري گهٽي ۾ پڇڻ لڳا. دراصل
هنن ڄام ننگر جي ڪوٽوال عاقل خان کي ايندو ڏسي
ورتو هو، جيڪو سپاهين جي وڏي جڳي سان هنن
ڏانهن اچي رهيو هو.

لاڪا، لاڪا اڄ ته پڇي هلون” ساڻين سڏيندي چيو.
پر لاڪو اڃا هن ٽن جهڳڙالن سان نبرڻ ۾ لڳو
پيو هو. هن ڪابه پرواهه نه ڪئي.

”پڳڙيو هن غندي کي.“ ڪوٽوال لاڪي کي ڏسي
رڙ ڪئي، جيڪو ان مهل هڪ ماڻهو کي زمين تي
سٽي رهيو هو. سڀني سپاهين لاڪي کي جڪڙي کڻي
سوگهو ڪيو.

”نون غندو آهين.“ ڪوٽوال وڙهندي چيو.
”نو هڪ ماڻهو کي قتل ڪيو آهي، ان ڏوه
۾ توتي مقدمو هلايو ويندو“ ۽ پوءِ سپاهين کي حڪم
ڏنو ته:

”وٺي وڃو هن کي ۽ وڃي قيد ڪريو.“

لاڪي کي سپاهين وٺي وڃي قيد ۾ وڌو. پر سندس
ساٿي موقعي جو فائدو وٺي واردات واري جاءِ تان
پڇي ويا.

لاکي کي قيدخاني وڃي بند ڪيائون ■ سپاهي
 ٻاهران ڪاٺ جو در بند ڪري موٽي ويا. جيل هڪ
 ننڍڙي ڪوٺي هئي، جنهن جي فرش تي گهوڙ جو
 ڪپڙ وڇايل هو. لاکو ان تي ويهي رهيو. سڀ کان
 پهرين هن کي پنهنجي ساٿين جو خيال آيو، هن پنهنجي
 دل ۾ سوچيو ته خدا ڪري ته هو ٻڃي نڪري ويا
 هجن. پوءِ جيل مان ڀڄڻ جي تدبير سوچڻ لڳو. هن
 چوڌاري جائزو ورتو. جيل هڪ ننڍڙي ڪوٺي هئي،
 جنهن ۾ چئني پاسي تمڪي جون پتيون آيل هيون.
 ڇت ڪجهه هيٺ پري هئي، جنهن ۾ هوا ۽ روشني
 لاه هڪٻئي کي به نڪتل هئي.

لاکو ڀت سان نڪتل هڪ ڪاٺي جي سهاري
 پير رکي اوستائين پهچي ويو. پر گهڙڪي جو سوراخ
 ايترو ننڍو هو، جو ان مان نڪرڻ مشڪل هو. تنهن
 هوندي به هن جي دل ۾ اميد جو ڪرڻو جاڳيو.

اوندهه جا پاڇا ورڻ لڳا ■ رات ٿي ته مٿي ڪڏ تي
 گهڙڪي ۾ هڪ ڏڪ جو آواز ٿيو ۽ آهستي آهستي ان
 هنڌ تي چيد پوڻ لڳو ۽ هڪڙو وڏو چاٻوڙو اهي هيٺ
 ڪريو ۽ هاڻي ايتو ته وڏو گهڙڪ ٺهي پيو جو، ان مان
 نڪرڻ آسان ٿي پيو. لاکو به سمجهي ويو ته منهنجا
 واهرو وريا آهن. هو هڪدم ٽپ ڏئي مٿي ڪڏ تي
 چڙهي آيو، جتي ممون هڪ ڪريبي سان بيٺو هو. گل
 هيٺ بيٺو هو، جنهن رسو مٿي اچي ڏنو، جنهن کي

هڪڙي آڏو سوگهو ٻڌي ديوار تان هيٺ لڙڪايو
 ويو ۽ ان جي سهاري سان گسڪندا هيٺ لهي آيا.
 هي ٿيئي دوست لڪندا ڇپندا، سراه ٽائين پهچي
 ويا ۽ طبيلي مان گهوڙا چوڙي رات جي وڳڙي ۾
 ۾ شهر مان نڪري ويا، ڇو ته کين هڪ ٿي وئي
 هئي ته صبح جو سندن نڪرڻ مشڪل ٿي پوندو
 لاکو دل ۾ سوچڻ لڳو ته ”ها خدا هي ڪهڙو
 فاحق آهي“ ساري حڪومت جي واڳ عملدارن جي
 هٿ ۾ اچي وئي آهي!“
 ڪوٺوال کي جڏهن لاکي جي فرار ٿيڻ جي خبر
 ملي ته ڪاوڙ ۾ ڳاڙهو ٿي ويو. هن حڪم ڪريو ته:
 ”پگڙل ڦيڏي جتي به ملي، هن جي سسي ڌڙ کان
 ڌار ڪري وڃي.“
 لاکو سندس ساٿي ساري رات ۽ سڄو ڏينهن
 منزلون هڻندا ۽ واٽون ڳهندا واپس ماڳ تي رسياء.

باب پنڌرهون

سونل غائب!

لاکي کي ڪوٽ مان وٺي ٻه هفتا ٿي ويا هئا. اڄ اوڏن جو وڏو ڏينهن هو. اڄوڪي ڏينهن ٿسي اڏاوت جو ڪم بند ڪري ڇڏيو هئا. عورتون ۽ مرد خوشيءَ مان ٿڙي رهيا هئا، ٻارن به پونگين ٻاهران هنبوڇيون پئي هنيون. جنهن کي ڏس، تنهن جي چهري تي رونق مڙي آئي هئي. سڀني وهنجي سهنجي صاف سٿرا ڪپڙا يڪيا هئا. زالن عاج جا چوڙا ۽ گهم گها پاتا هئا. شام ٿي ته سڀئي زالون ٽالهين مٿان ٺڪر جا ڏيڻا ٻاري، قطار ۾ لاڏاڳائينديون واه تي هلمون، جتي مرد به سندن پويان ايندا رهيا. عورتن ۾ سڀني جي اڳيان اڳيان سونل ٻيل وانگر ٿلي رهي هئي.

اوڏ ويچارا سارو سال پورهئي ۾ پيا هجندا هئا ۽ ڪنهن ڪنهن مند ۾ ڪو هڪڙو ڏينهن خوشيءَ جو ايندو هون. شادي مراديءَ جو ڪاڄ به ان ۾ ڪري ڇڏيندا هئا. اڄ منجهن ٽن جوڙن جون شاديون ٿي رهيون هيون.

واه، گهوٽ کان سڏ ٻنڌ ٿي پر ٽي هو، جتي اوڏن جو ٿولو اچي سهڙيو، بهار جي مند ۾ ٿڌي هير گهلي رهي هئي. وري چانڊوڪي جي سهائي رات ته چوڌاري نور پکيڙي اڃالو ڪري ڇڏيو هو. اوڏ هن رات تي سڪائون باسندا ۽ پٺ به ڪندا هئا.

سڀني زالون ۽ مرد جهمريون پائي، ڇيچ هڻي رهيا هئا ۽ مرد به ڏانڊيون ٽڙڪائيندا ٺڄي رهيا هئا. سونل سريلي آواز ۾ لاڏا پئي گهايا ۽ سندس ساٿين به هن سان رس پئي ملايو. هنن مان خوشي ۽ خوشي بهڪي رهي هئي!

شاديءَ جون رسمون به اچي پوريون ٿيون هيون. رات به پونيڙي اچي ٿي هئي. سڀني مردن ۽ زالن به گائي وڃائي بس ڪئي. هاڻي وري سڀني پنهنجي ساڳ تي واپس وڃڻ لڳا. وچ وچ ۾ نوان گهوٽ ۽ ڪناريون هيون ۽ سندن چوڌاري مٿن مائٽن جو ميڙ. اڃا هو اڌ واٽ تي مس رسيا ته ڪجهه هٿيار بند سوار گهوڙا ڊوڙائيندا، هنن وٽ پهتا. هو ڇهه ڏاڙيل هئا ۽ مڙني کي پٺت ٻڌل هئي! هنن مان هڪڙو اڳيان وڌي آيو ۽ اوڏن کي ڀالو آلاري چيو ته:

”سونل ڪٿي آهي؟“

اهو سوار ٻيو ڪونه هو، پر سردار ڪانڊهرو هو!

جهنگل ۾ رات جو هڪدم موت جهڙي ماٺ چانڊجي وئي، ويتر هٿيار به چانڊوڪيءَ ۾ وڃ وانگر ڇڏي

رهيا هئا، جنهن ماحول کي وِتر پوائتو بنائي ڇڏيو هو.
اوڏ هيسجي بيهي رهيا. جيڪو جتي سو تتي. اهڙو
ڪڇن جهڙي پٽ.

”اڙي سمجهي وڃو، سوئل جي ٻانهن اسان جي
حوالي ڪريو نه ته هتان ڪير به جهيٽو بچي ڪونه
نڪرندو!“

هڪڙو مرد نڪري اچي سامهون ٿيو. هن پڇيو
”ڇا تون سردار ڪانڊيرو آهين؟“

اڳيان بيٺل سوار آڪڙ مان ڇاتي ٺوڪي چوڻ لڳو:
”ها، مان، سردار ڪانڊيرو ڏگب مست آهيان،
جيڪي چاهيندو آهيان، سو ڪري گذرندو آهيان!“ ائين
چئي هن منهن تان پٽڪي جو پلانڊ لاهي ڇڏيو.
”پراڻن لڇن ۾ هٿ وجهڻ ڪانٽرن جو ڪم آهي!
توهين ڌرتيءَ جا ڌڪا ريل ڌاڙيل آهيو.“ اوڏ ڏڪندڙ
آواز ڪڍيو.

ڪانڊيرو جوش ۾ گهاڙهو ٿي ويو ۽ اڇل سان ڀالو
اوڏ جي پٽ ۾ ٽٽي چوڻ لڳو!

”ڪميٽا! تنهنجي اها مجال! هڪ خسييس اوڏ ٿو
سردار سان منهن ماري ڪري! هاڻي ڏس پنهنجو انجام!“
هڪ هيٺان ڦاڙيندڙ رڙ ٿي ۽ ان سان گڏ ٻين
ڪيترن جون دانهون ۽ ڪمھون آسمان ڦاڙڻ لڳيون.
چوڌاري پڇ پڇان شروع ٿي وئي. ڪنهن کي به خبر
نه پئي. ڌاڙيلن هڪ ٻه ٻيا به مرد ماري وڌا ۽ جيڪا
زال هٿن ۾ آڻي ٿي، تنهن کي ڌڪن سان ٿي سٽيائون.

سونل ڌاڙيان جي وائان، پنهنجو نالو ٻڌي سڄي
 ڪنبي وئي. پوءِ جڏهن سڀڪو پڇ پڇان ۽ پنهنجي ويو،
 ته هو به جان بچاڙيل لاه پڇندي لڪڻ جون والون
 ڳولڻ لڳي. ان هوندي به هڪ ڌاڙيل هن تائين پهچڻ
 ۽ ڪامياب ٿي ويو ۽ ذري گهٽ هن جو هٿ ڪرائي
 ۽ پنهنجي ويو هوس، مگر سونل تيزيءَ سان پڇي پياڻ
 ڪي واه ۽ کڻي ڦٽو ڪيو ۽ پياڻي ۽ گڙڪا ٿيو ۽
 هڪ ڇڪي سان هن جو وجود ڪم ٿي ويو. ڌاڙيل
 پياڻي ۽ هيڏانهن هوڏانهن نظرون ڊوڙايون، مگر رات
 جي وڳڙي ۽ چٽائيءَ سان ڪجهه به ڏسڻ ۾ نه آيو
 ۽ هو نامراد ٿي پنهنجي ساٿين سان وڃي گذريو.

باب سورھون

ڪوٽ تي حملو

سردار لاڪي جو واپسيءَ مهل، جڏهن ڪوٽ جي
ٻاهران گذر ٿيو ته سندس حيرانيءَ جي حد نہ رهي.
اڏاوت جو ڪم بند ٿيل هو. اوڏن جا منهن لٽل ۽
اڪيون ڊپ کان هيٺيل هيون. هن کي اڀل ڏسي سڀئي
سندس چوڌاري مڙي آيا. مڪي به هٿ جوڙي بيٺي رهيو.
لاڪي جون وياڪل نظرون چوڌاري سونل کي گولڻ
لڳيون ۽ هن برتاب ٿيندي پڇيو!

”اوھين سڀ خاموش ڇو آھيو؟ سونل ڪٿي آھي؟“
مڪيءَ ڏڪندڙ آواز ۾ سردار لاڪي کي ساري واردات
ٻڌائي ته بني گناه اوڏن تي سردار ڪانڊيري ڪيڏو نہ
ظلم ڪيو آھي!“

”ڇا سونل جي باري ۾ ڪا ڀڪي خبر پئجي نہ
سگھي آھي؟“

”ڪي چون ٿا، ته هو سردار جي ڪوٽ ۾ بند
آهي ته ڪن جو انومان آهي ته هو زنده ناهي پر واھ
ٻڌي مري وئي آهي.“

مڪيءَ لاکي جو جواب ڏيندي چيو.
 رات پنججي چڪي هئي. لاکي جا ساٿي، جهنگل
 مان نڪري، ٻين ۽ ڳوٺن جي ٻيڇرن مان لنگهندا ڪانڊيري
 جي ڳوٺ ڏانهن وڌندا هليا.

”خاموش“ لاکي حڪم ڏنو. ”جيستائين اسان ڪوٽ
 وٽ نه پهچون تهستائين ڪنهن جي زبان مان ڪوبه لفظ
 نه نڪري.“

لاکي جي هڪڙي آواز سان ٽي سڀني جون زبانون
 بند ٿي ويون. رات جي سڃاڻي ۾ رڳو هٿن جي پهرن
 جي آفت ٻڌڻ ۾ پئي آئي. ڀريان اونڌم ۾ ڪوٽ جون
 ڏيائون چمڪي رهيون هيون!

ڪا مهل هو اهيئن ئي چپ چاپ ڪوچ ڪندا رهيا.
 ’بيهي رهو‘ ڪاهي اچي وئي آهي. لاکي آهستي
 پڻڪيو. هن ٻن همراڻن کي اشارو ڏيندي چيو ته ”توهين
 ٻئي ڪاهي ٿي. جلديءَ ۾ ڪوٽ جي دريءَ تائين پهچو
 ۽ جهاتي ٻائي اندر جي خبر چار وٺو، تيسين اسين به
 هيءَ ڀر تي پهچي توهانجو انتظار ڪنداسون.“

هو ٻئي همراہ دريءَ تائين پهچي پنهنجو ڪم ڪرڻ
 لڳا، ايتري دير ۾ لاکو به پنهنجي ٻين ساٿين سان ڪاهي
 آڪري ڪوٽ جي ويجهو پهچي ويو.

”اندر سردار ڪانڊيرو ٻين وڏيرن سان خوشي ٻيو
 ملهائي. وڏا وڏا ٺهڪ ڏئي کلي رهيا آهن!“ هڪڙي
 همراہ اچي اطلاع ڏنو.

“آئون هينئر ئي هنن جي خوشي مليا. ميت ڪندس!”
ڪوٽ جي اندر داخل ٿيڻ لاءِ لاکو اڪيلو ئي
دروازي تي پهتو ۽ زور زور سان ڪڙو ڪڙڪائڻ لڳو.
هوڏانهن سندس ساٿي وري ڊپل پيرن سان آهستي آهستي
دروازي ڏانهن وڪ وڌائي رهيا هئا ۽ پهچي پٺت سان
لڳي بيهي رهيا.

“تون ڪير آهين؟ ڇاڻو ڇاهين؟” دربان اونڌم
۾ اڪيون ڦاڙي ڏسڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هو.
“سردار ڪانڊيرو آهي؟”
“ها!”

“هن کي چئوس ته لاکو ڦلائي آيو آهي ۽ ساڻس
مالي ڇاهي ٿو.”

ڏهڙي ۾ ٻرندڙ ڏيپائيءَ جي روشنيءَ ۾ دربان جو
ڪهرو، چهرو صاف نظر اچي رهيو هو. جنهن تي حيرت
سان گڏوگڏ خوف طاري ٿي ويو هو ۽ هڪدم هڪڙي
وڪ پوئتي هڻي ويو.

“ڇا... ڇا... ڇا تون، اڪيلو آهين؟” هو هڪڙو
“نڌهن ڇا تڪي مون سان گڏ فوج بيٺل نظر
هڻي اچي؟”

دربان هڪ ڀيرو وري اونڌم ۾ نهاريو ۽ ڊوڙي
وڃي پنهنجي سردار کي لاکي ڦلائيءَ جي اچڻ جو
اطلاع ڏنائين.

”چئو. لاڪو ڦلاڻي اچي ويو آهي. ڪانڊهري ڇهو
اچن ڏيوس هن کي“

”پر پر.... سائين هن جا ارادا نڪه ٿيا پاناجن.“
”جيڪڏهن ڳوٺه کي ڪٽي ڪنيون آهي ۽ هو
شڪارين جي گهر پالهي هلي آيو آهي ته ان جيو مزد
به وٺي ڇڏي!“

دربان وڌيڪ ڪجهه به نه ڳالهايو ۽ پوئين ڀير
واپس ڏيئي ۽ ۾ پهچي دروازو کولي ڇڏيائين.

”هه اچو“ دربان چيو!

لاڪو سپاهي ۽ کي هٿ سان پري ڪندو ڪوٽ اندر
داخل ٿي ويو ۽ سندس پويان سمورا ساٿي به اندر گهڙي
آيا. هو سڀ جا سڀ واکڻ واکڻ ڪندا اڏي پهچي
ويا، جتي سردار ڪانڊيرو هنن گهڻن ئي وڏيرن سان گڏ
ٿي، طولن ويهائڻ سان لڪ ڏيو ويٺو هو. ڪوٽ جي
اردگرد ڪانڊهري جا گهڻائي همراہ پھري لاء بيٺا هئا.

”اڙي هنن سڀني کي ڪنهن اندر اچڻ ڏنو؟“

ڪانڊهري رڙ ڪئي. هن سمجهو هوندو ته لاڪو اڪيلو
هوندو، جنهنڪري اندر گهرايو هو ائينس، جيئن پري
ڪچهري ۾ ڪيس ڏيڻ ڪري. مگر هاڻي ته لاڪي جي
جانباز ساٿين کي ڏسي سندس خون ئي خشڪ ٿي ويو.
”بدمعاش“ هن رڙ ڪئي ”هنن جون سسهيون لاهي
ڇڏيو. خبردار جو هنن مان ڪوبه بچي نڪتو آهي.“
هان گهمسان جي لڙائي شروع ٿي وئي.

ڪانڊيري جا همراہ بہ ڪافي زور آور ۽ آزمودينگار
هئا. مگر لاکي جا ساٿي اوچتو ئي اوچتو اهڙي طرح
گهڙي آيا هئا، جو کين پاڻ سنڀالڻ جو موقعو ئي ڪونه
مليو. لاکو پنهنجي ساٿين کي هر هر جوش ڏياري ويڙهائي
رهيو هو. سندس هر آواز هنن ۾ نقون جذبو ٿي پيدا
ڪيو. هونئن بہ لاکي ڦلاڻي جي جوڌن سان، انهن همراڻن
جو ڪهڙو مقابلو ٿي سگهيو ٿي! هنن جا جلدي ۾ ئي
پهر اکڙجن لڳا.

اوچتو تلوارن جي ڪٽڪار ۽ لڙائيءَ جي ڳوڙ ۾
لاکي جو آواز گونجيو. ”خبردار ٿجوا“ هڪ ڏيائي تلوار
جي ضرب سان پٺ تي ڪري پئي ۽ ان کانپوءِ ٻيون
ڏيائون بہ هيٺ ڪرنديون ۽ وسائينديون ويون. پوري
ڪمري ۾ اونڌه مچي وئي.

اڃا لاکي وجهه وٺي ڪانڊيري سان گهڙيو هو، جو
آخري ڏيائي بہ وسامي وئي ۽ اهڙو نم انڌيرو ڇانهجي
ويو، جو اک نہ ڏسي ڳوڏي ڪي!

سردار ڪانڊيرو وڏو چالاڪ ماڻهو هو. هو لاکي
جي پڪڙ مان پاڻ ڇڏائي، لڪي ڇپي ڪوٽ جي دروازي
ڏانهن نڪري ويو ۽ ڪاهي پار ڪري پئجي ويو. اونڌه
ڪنهن کي بہ ڪنهن جي خبر نٿي پئجي سگهي. اهڙي
حالت ۾ ڀلا هن جو مقابلو ڪير ڪري سگهي ها!

اوچتو ڪمري ۾ باه لڳي وئي. تبڪي جي اڏاوت
هئي ۽ پٽن ۾ ڪاٺيون پهل هيون. هڪڙي ڏيائي ڪرڻ

سان هڪ ڪاٺي کي باه وڪوڙي وئي. ڏسندي ئي ڏسندي
سڄي عمارت سڙڻ لڳي. لاڪي پنهنجي سڀني ساٿين کي
سڏ ڪري گذ ڪيو.

”دوستو! سردار ڪانڊيرو پڇي نڪتو آهي ■ هاڻي
وڙهڻ بيڪار آهي هنر بددعا ڪن کي اڻهڻي ڇڏي هليا هلو!“
لڙائي ۾ لاڪي جا رڳو ٻه ماڻهو ڪم آيا، باقي
سڀئي ڪاهي پار ڪري پنهنجي ويا.

لاڪي ڪوٽ تي آخري نظر وڌي عمارت ۾
آلا پڙڪي رهيا هئا. ”هي سارو ڪوٽ سڙي راک ٿي
ويندو ■ ڪانڊيري جي ڏاڍ ۽ ڏمر جو نشان به ان سان
گذ مٽجي ويندو“ هن دل ۾ سوچيو.

لاڪي کي ان ڳالهه تي آنت آئي ته ڪوٽ جي پريان
بمبل حويلي سلامت آهي، ان ۾ زال ۽ ٻارن ۽ ٻچن کي
لهس نه پهتي هئي. جيتوڻيڪ هو ڊنل ضرور هوندا، ليڪن
سونل جو ڪٿان به پتو نه پيو.

باب سترهون

لاکي ڦلاڻي ۽ جي شادي

لاکي پنهنجي ساٿين سميت ڪوٽ ڏانهن موٽي آيو، پر سونل جي نه ملڻ جو ڪيئن گهڻو ويچار ٿي ويو. هن جي دل کي ڀڳو پتين هو، ته هو ۽ جيئري آهي ضرور موٽي ماڳ تي ايندي. پر پاسي جا مڙئي سردار، لاکي ڦلاڻي ۽ جا ڪتر دشمن بنجي پيا هئا، ڇو جو غريب بي پهچ ماڻهو، هر ڳالهه ۾ ڊوڙي وڃي لاکي کان مدد طلبيندا هئا. سردار پاڻ ۾ مقابلي جي همت نه ساري ڄام نگر ۾ سلطان وٽ دانهن ويا. سلطان جا ڪن پريائون ته لاکي جون ارڏايون روز بروز وڌنديون وڃن ۽ ڏاڙن ۽ ڦرن کان ماڻهو عاجز اچي چڪا آهن. رات جو ڪوبه مالوند ماڻهو، سک جي ننڊ سمهي نٿو سگهي. سرڪاري ڍل ڏهن کان به نابري واريو ويٺو آهي ۽ سلطان جي ڪابه پرواهه نٿو ڪري. انڪري ههڙي راج ٻوهي ڪي چيڪ چڏڻ حڪومت لاءِ هاجيڪار ثابت ٿيندو!

لاکي ڦلاڻي ۽ کي هاڻي ڪوٽ ۾ رهڻ، جوکي کان خالي نظر نه آيو، هن سمجهو ته ڪنهن به وقت شاهي

لشڪر جو مٿن حملو ٿي سگهيو ٿي. ان ڪري ٻيلي
 ۾ وڃي ڇاه پناهه هٿ ڪيائين ۽ اتيئي سائين سميت
 رهڻ لڳو. آس پاس جا ٻيا ڪيترائي ماڻهو سندس مددگار
 بنجي ٻيلي ۾ اچي رهڻ لڳا. جيڪي هر ڪنهن مهل
 ۾ سندس مددگار ٿيندا هئا. ٻيلي ۾ رهندي به
 غريبن جي مدد تسان لاڳي هٿ ڪونه ڪنيون. هو
 سردارن جي حدن ۾ گهڙي، ستايلن جي مهل سر وڃي
 واهر ڪندو هو. انهيءَ سبب سندس گهڻائي جائز بنجي
 پيا، ته به لاڳي جي دل کي خوشي حاصل ڪانه هئي.
 هر وقت خيالن ۾ ٻڌل رهندو هو.

لاڳو گهائي وڻ جي ڪنهن شاخ تي ويٺو هئو،
 سندس نگاهه دور دور تائين پهچي رهي هئي. هن پريان
 ايندڙ ٽن چئن کي ڏٺو. انهن مان ٻه مرد ۽ هڪ عورت
 هئي، جيڪي هن طرف اچي رهيا هئا. ويجهي ٻوڻ
 سان هن سڀني کي سڃاڻي ورتو. هو خوشيءَ مان لپ
 ڏئي هيٺ لٿو، اها عورت ٻي ڪا نه، پر سونل هئي،
 هوءُ گل ۽ مڙو سان گڏ وٽس اچي رهي هئي! لاڳي
 اتان ئي واکو ڪيو. ”سونل تون اچي وٺين؟“

”ها، سردار! سونل ويجهو ايندي جواب ڏنو.“

”پر، تون هميشه ڏينهن ڪٿي رهيل هئين؟“

”مان لڪندي چيندي پاڻ کي بچائيندي رهي آهيان.
 ڪانڊهري جا چاري منهنجي ڳولا ۾ جتي ڪٿي لوهون

هتي رهيا هئا. انهن جي ور چڙهيان هئا، ته وري هنن پتن تي تون ڪڏهن به مون کي ڏسي نه سگهين ها!“
 ممون چوڻ لڳو. ”سردار! اسين هتي ڇٽا سونل جي ڳولا ڪندا رهياسون. هڪ مسڪين مهاڻي واه مان ڪڍي هن جي جان بچائي. پوءِ دشمنن کان بچائڻ لاءِ کيس جهنگيءَ ۾ رهائي ڇڏيو هو ائين. اسان وائون مٿائيندا، لڪندا ۽ پاڻ بچائيندا هيستائين پهتا آهيون. پيلي اندر بهچي مس مس سامت جو سامه ڪنيون اٿئون!“

”چڱو، توهين سڀ ڇٽا ٿڪ پيڇي آرام ڪريو پره ملنداسون.“ ائين چئي لاکو پنهنجي چني ڏانهن هليو ويو، جتي ماءُ سان ڳالهائڻ لڳو.
 ”اسان سوڪل ڏي ته سان سونل سان شادي ڪريان!“

”پٽ تون ڇام سردار، ڀلا اوڏن سان شادي ڪيئن ڪندين؟ پنهنجي ڪڙم کي ٿڪو ڪونه لڳندو؟“
 ”امان پورهيتن سان گڏجڻ ته هيڪاري پنهنجو شان وڌندو. تون ئي ته چوندي آهين ته اسان جا وڏا به پورهيتن جي ساٿ تي فخر ڪندا هئا!“
 ”پر پٽ، تون سردار آهين، هنن جو ڪم رڳو جاپون جوڙڻ ۽ مزوري ڪرڻ آهي.“

”امان، هو ته ديس واسين لاءِ مٿي ڇانو ڪن ٿا، ديس کي اڏي رونق وڌائين ٿا. پر پاڻ ويچارا سدائين رولن ۾ هوندا آهن. ڇا هو سنڌڙيءَ جا سپوت ناهن؟“

”شباباس پٽ! تومن اهاڻي اميد هوم. مون چاهيو
ٿي، ته اهو سڀڪجهه تون پنهنجي وatan چوين!“

لاکي نخر مان سينو ٽائيندي چيو:

”اهو وقت ايندو، جو سنڌ ۾ ذات پات جو ڪوبه

فرق نه رهندو! محنت ۽ ذات کي مان ملندو!“

لاکي ۽ سونل جي شادي ٿي رهي هئي. چوڌر طرف

شادمانا ٿي رهيا هئا. دهلن ۽ شرندين جو آواز فضا ۾

گونجي رهيو هو. پهلوان پاڻ ۾ ملهون وڙهي رهيا هئا.

ماڻهن ۾ پنهنجي سردار جي شاديءَ جي ڏاڍي خوشي

هئي. مگر اوچتو دهلن ۽ شرندين جو آواز بند ٿي ويو.

نوجوان ۽ مرد سڀئي زور آزمايون ۽ زانڊيون ڦٽيون

ڪري هڪ هنڌ گڏ ٿي ويا. ٻار عورتن وٽ اندر گهر

۾ گهڙي ويا. هڪ نوجوان اڳيان وڌي سڀني کي آگاهه

ڪندي بلند آواز ۾ چوڻ لڳو:

”پنهنجا تير ۽ تلوارون، پاڻ سان تيار رکيو!

ڄام سلطان جو لشڪر ٻيلي کي چوڌاري گهيري ويو

آهي! سردار لاکي جو وهانءُ هاڻي ٻئي پيري ٿيندو.“

لاکي ڦلاڻي سائين جي وچ ۾ بيهي ساڳيءَ طرح سان

واڪو ڪندي چيو:

”دوستو! اسان ڪوبه حڪومت جو تصور نه ڪيو

آهي. سلطان نهايت رحم دل حاڪم آهي، مگر هن کي

اسان جي خلاف برغلاڻي پڙڪايو ويو آهي. اسان کي

ڪنهن به طرح سان ڊڄڻ نه گهرجي. نه وري ڪو

ابهرو قدم کڻل گهرجي. سڀئي منهنجي فيصلي تائين
خاموشي اختيار ڪريو ۽ ويٺا رنگ ڏسوا!

ڄام سلطان اڄ وڃ ڪري رهيو آهي ۽ ڪاوڙ ۾
سندس منهن پڪوڙيل آهن. سندس سامهون ڪجهه
خدمتگار با ادب بيٺا آهن. اوچتو ڦهڪو ٿئي ٿو ۽ مٿان
وڻ تان ڪو شخص ٽپ ڏئي هيٺ لهي ٿو. ڄام جا
سپاهي ڦلارون ڪڍي ٿو ڏيندڙ شخص تي الر ڪري
آهن ٿا، ليڪن ڄام جي واڪي تي ٻيهي رهن ٿا ۽
سندن ايهون ڦلارون رکجي وڃن ٿيون!

”خبردارا هن شخص کي ضرب نه رسائي وڃي!“
شخص ڏانهن منهن ڪندي، ”تون ڪير آهين؟ تو هين
اچڻ جي ڇو جرئت ڪئي آهي؟“
اهو شخص اڳيان وڌي سلطان ڄام کي پنهنجي آڱر
۾ پهريل منڊي ڏيکاري ٿو!

”اڙي ها! هيءَ ته شاهي منڊي آهي! ها مون توکي
سڃاتو، تون اهوئي نوجوان آهين، جنهن ڄام ننگر ۾
ميدان ماريو هو! مون کي تنهنجي پهلوانيءَ جو قدر
آهي. مگر تون ظاهر ظهور اسان تائين اچي سگهين ٿي،
پوءِ هن حرڪت ڪرڻ جي ڪهڙي ضرورت هئي؟“

”جهنڊا قبلا، آئون ئي لاکو ڦلائي آهيان! جنهن کي
سزا ڏيڻ لاءِ توهان لشڪر ڇاڙهي آيا آهيو! ليڪن
منهنجو ڪو به قصور ناهي، مون ڪيترا ڀيرا اوهان
سان ملي صفائي پيش ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، ليڪن

هنيان سردارن، عملدارن سان ملي پڳت ڪري مون کي
اوهان ڏانهن پهچڻ کان پئي روڪيو آهي!

ڄام سلطان مڪندي جواب ڏنو.

”لاڪا، سان پاڻ هن علائقي ۾ هر طرف کان
تنهنجي واکاڻ ٻڌي آهي. سڄي هنن جي آهائي وائي
وات آهي ته تون مظلومن جو مددگار ۽ هڏ ڏوڪي
آهين. مون کي سڄي سازش جي خبر پئجي وئي آهي.“
ايتري ۾ بيلي ۾ وسندڙ لاڪي جا ڪيترائي ساٿي
چوڌاري مڙي اچن ٿا ۽ زور زور سان نعره بلند ڪن ٿا.
”لاکو پورهيتن جو مددگار آهي. لاکو اسان جو
سردار آهي.“

سلطان ڄام گڏ ٿيل ماڻهن ڏانهن مهار ڪندي چوڻ
لڳو ته:

”مون کي پنهنجي رعيت جو قدر آهي. اڄ کان هن
علائقي جو نواب لاکو ڦلاڻي آهي. ٻيا سڀئي سردار
سندس اطاعت ڪندا. ائين چئي سلطان لاڪي کي
اجرڪ ڪلهن تي ڍڪائي ڏو ۽ هڪ تلوار به کيس
حڪومت طرفان اختيار سونپندي ڏني ٿو! چوڌاري
وري نعره بلند ٿي وڃن ٿا.“

ڄمي ڄام سلطان — جيئي سردار لاکو ڦلاڻي!

لاڪي جا ساٿي نمائڻيءَ سان بادشاهه کي شادي
۽ شريڪ ٿيڻ لاءِ عرض ٿا. اها دعوت بادشاهه خوشي
سان قبول ڪري فرسي پوي ٿو. ان کانپوءِ هو سڀ ڄڻا
سردار سان واپس پنهنجي ڪوٽ ڏانهن راهي ٿين ٿا.

ٻئي ڏينهن پورهين جي سردار لاکي ڦلائيءَ جي شادي موٽل سان ڏاڍي ڌام ڌوم سان ڪئي وڃي ٿي. اوري پري جا ڪيترائي ماڻهو ڪاڄ ۽ شريڪ ٿين ٿا. رٿل پرچي سڀني پاڻ ۾ کير کنڊ ٿي وڃن ٿا. وڃڻ وقت ڄام سلطان لاکي کي سنڌڙيءَ جي پورهين جي پارت ڪندي چيو:

”ديس واسين جي خدمت کان ڪڏهن به غافل نه رهجنين. جيڪڏهن سڀني گڏجي پورهيو ڪندا ۽ من محبت ۽ ٻڌيءَ سان گذاريندا ته هميشه سگي رهندا.“
 ائين چوندي موڪلائي ٿو ۽ لشڪر واپس ڄام نگر روانو ٿي وڃي ٿو!

ڪتابي دنيا حيدرآباد سنڌ جو آئندو اشاعتي پروگرام

- ۱) نگارشات عرساڻي ————— محمد اسماعيل عرساڻي
- ۲) سنڌي سڃاڻڻا **نئون ڇاپو** محمد اسماعيل عرساڻي
- ۳) سنڌي ادب جي تنقيد **پيرن ڇاپو** ڊاڪٽر شمس الدين عرساڻي
- ۴) ربیکا ————— ڊاڪٽر منظور احمد عرساڻي
- ۵) گر بخشاڻي تي تنقيد ————— محمد اسماعيل عرساڻي
- هڪ تجربياتي مطالعو ————— ڊاڪٽر شمس الدين عرساڻي
- ۶) ڪچان تان ڪافر ————— نواب حيدر علي خان لغاري

ڪتاب گهرائڻ جو پيڻو

امتيان احمد عرساڻي

مئنيجر ڪتابي دنيا اشاعت گهر

۱/۲۳۸۲ - ۱۱۵/۸ - هين آباد حيدرآباد سنڌ

نوٽ: اڄيتم حضرت ڀرلوڪ سيلز کي ڪميشن ۾ خاص رعيت جي آڇ ڪجي ٿي

پڙهندڙ نسل . پ ن

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ”اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لڙهندڙ نسل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:
انڌي ماءُ جڙيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ٻرندڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙ، پاڙي، ڪاڻو، پاڇوڪڙ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان انهن سڀني وچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪڍي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ٺاهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪَ ٻئي کي گولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پَن) ڪا به تنظيم ناهي. اُن جو ڪو به صدر، عهديدار يا پايو وجهندڙ نه آهي. جيڪڏهن ڪو به شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو ڪوڙو آهي. نه ئي وري پَن جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو به ڪوڙو آهي.

جهڙيءَ طرح وڻن جا پَن ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نسل وارا پَن به مختلف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اداس ۽ پڙهندڙ، ٻرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وڙهندڙ ۽ پڙهندڙ به ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَن ڪا خصوصي ۽ تالي لڳل Exclusive Club نه آهي.

ڪوشش اها هوندي ته پَن جا سڀ ڪم ڪار سهڪاري ۽ رضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي ته ڪي ڪم اجرتي بنيادن تي به ٿين. اهڙي حالت ۾ پَن پاڻ هڪٻئي جي مدد ڪرڻ جي اصول هيٺ ڏي وٺ ڪندا ۽ غير تجارتي non-commercial رهندا. پَن پاران ڪتابن کي ڊجيٽائيز digitize ڪرڻ جي عمل مان ڪو به مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊجيٽائيز ڪرڻ کان پوءِ اهم مرحلو ورهائڻ distribution جو ٿيندو. اهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو ته ڀلي ڪمائي، رڳو پَن سان اُن جو ڪو به لاڳاپو نه هوندو.

پَن کي کليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي ته هو وَس پٽاندڙ وڌ
 کان وَڌ ڪتاب خريد ڪري ڪتابن جي ليکڪن، ڇپائيندڙن ۽
 ڇاپيندڙن کي همٿائن. پر ساڳئي وقت علم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ
 کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن به رڪاوٽ کي نه مڃن.
 شيخ اياز علم، ڄاڻ، سمجھ ۽ ڏاهپ کي گيت، بيت، سٽ،
 پُڪارَ سان تشبيهه ڏيندي انهن سڀني کي بمن، گولين ۽ بارود
 جي مد مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو ته:
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪرڻ ٿا.

... ..

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جڳ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇڻن ٿا؛
 ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي منجهه پهڙ ڇڻن ٿا؛

... ..

ڪالهه هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهه نيلا پيلا آهن؛
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن.....

... ..

هي بيت اُٿي، هي بم- گولو،

جيڪي به ڪٽين، جيڪي به ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فرقُ نه آ، هي بيتُ به بمَ جو ساٿي آ،

جنهن رڻ ۾ رات ڪيا راڙا، تنهن هڏ ۽ چمَ جو ساٿي آ -

ان حساب سان اڻڄاڻائي کي پاڻ تي اهو سوچي مڙهڻ ته
 ”هاڻي ويڙهه ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نه
 وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني آهي.

پَنَ جو پڙهڻ عام ڪتابي ڪيڙن وانگر رڳو نصابي ڪتابن تائين محدود نه هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڍي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نسل جا پَنَ سڀني کي **ڇو، ڇا، ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بيان تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جواب ڳولڻ کي نه رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان به پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي ان سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون پاڪي پائي چيو ته ”منهنجا پاءُ
 پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ.“
 - اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)